

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук

**Кваліфікаційна робота на тему:
ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧОРТКІВСЬКО-
БЕРЕЖАНСЬКОЇ ОКРУГИ ОУН (1945–1948 РР.)**

**Спеціальність 014.03 Середня освіта
Освітня програма (Історія та громадянська освіта)**

Здобувачки другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Гайдук Мар'яни Володимирівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор історичних наук, професор
Зуляк Іван Степанович

РЕЦЕЗЕНТ:
кандидатка історичних наук, доцентка
кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства
Федорів Ірина Олегівна

АНОТАЦІЯ

Гайдук М. В. Пропагандистська діяльність Чортківсько-Бережанської округи ОУН (1945–1948 рр.): Магістерська робота. Тернопіль, 2025. 101 с.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано історіографію наукової проблеми, її джерельну базу та методологічна засади. Визначено історичний контекст діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у післявоєнний період (1945–1948 рр.) та його вплив на розвиток пропагандистської роботи. Охарактеризовано аналітичну складову хроніки подій «Вісті з терену». Висвітлено змістове наповнення «Політичних вістей з терену». Оцінено роль пропаганди у підтримці морального духу населення та в консолідації національно-визвольного руху в умовах репресивного тиску радянської влади.

Ключові слова: Чортківсько-Бережанська округа ОУН, надрайони, повоєнний період, пропагандистська діяльність, національно-визвольний рух.

ANNOTATION

Hayduk M. V. Propaganda activity of the Chortkiv-Berezhansky district of the OUN (1945–1948): Master's thesis. Ternopil, 2025. 101 p.

The qualification work analyzes the historiography of the scientific problem, its source base and methodological principles. The historical context of the activities of the Chortkiv-Berezhansky district of the OUN in the post-war period (1945–1948) and its influence on the development of propaganda work is determined. The analytical component of the chronicle of events «News from the Field» is characterized. The content of «Political News from the Field» is highlighted. The role of propaganda in supporting the morale of the population and in consolidating the national liberation movement under the repressive pressure of the Soviet authorities is assessed.

Keywords: Chortkiv-Berezhansk OUN district, supra-districts, post-war period, propaganda activity, national liberation movement.

ПЕРЕЛІК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

Держархів Тернопільської обл. – Державний архів Тернопільської області.

МВС – Міністерство внутрішніх справ.

МДБ – Міністерство державної безпеки.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ.

ОУН – Організація Українських Націоналістів.

СБ – Служба безпеки.

СК – Служба контрозвідки.

УПА – Українська Повстанська Армія.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Історіографія проблеми.....	9
1.2. Джерела.....	19
1.3. Методологічні засади.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ХРОНІКИ ПОДІЙ ОУН «ВІСТІ З ТЕРЕНУ».....	26
2.1. Організаційна активність в Бережанському надрайоні.....	26
2.2. Політико-пропагандистська робота в Бучацькому надрайоні.....	34
2.3. Структурно-кадровий розвиток в Тереховлянському надрайоні.....	43
2.4. Соціально-політична активність в Чортківському надрайоні.....	48
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ «ПОЛІТИЧНИХ ВІСТЕЙ З ТЕРЕНУ».....	52
3.1. Ідейно-пропагандистський дискурс Бережанського і Бучацького надрайонів.....	52
3.2. Тематичні орієнтири матеріалів Тереховлянського надрайону.....	60
РОЗДІЛ 4. ІНФОРМАЦІЙНІ І НАДЗВИЧАЙНІ ЗВІТИ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ПРАЦІ ОУН... 	68
4.1. Генеза та структурні особливості інформаційних і надзвичайних звітів..	68
4.2. Тематичні напрями та проблемно-змістові акценти звітів.....	77
4.3. Репрезентація пропагандистських стратегій і тактик у звітах.....	86
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр. є важливим складником сучасних студій українського визвольного руху другої половини ХХ ст. Поразка збройних формувань УПА в умовах посилення радянської репресивної політики спричинила трансформацію завдань підпілля, серед яких особливе місце посідала ідеологічно-пропагандистська робота. Саме вона забезпечувала формування суспільної підтримки, підтримувала моральний дух населення, інформувала про позиції та цілі підпілля, а також виступала важливим інструментом політичної мобілізації.

Чортківсько-Бережанська округа, охоплюючи значну частину сучасної Тернопільщини, становила один із ключових регіонів діяльності ОУН після завершення Другої світової війни. Тут функціонували розгалужені мережі підпільних структур, активно діяли окружні та надрайонні проводи, а поширення листівок, відозв, інформаційних і надзвичайних звітів стало невід’ємним чинником боротьби. Аналіз цієї діяльності дозволяє простежити особливості адаптації пропагандистських стратегій ОУН до нових умов післявоєнного часу, коли організація прагнула зберегти вплив серед населення й протидіяти радянській крау.

Актуальність теми зумовлена також недостатнім рівнем наукової розробки питання. Попри наявність праць, присвячених загальній характеристиці діяльності ОУН та УПА у Західній Україні, специфіка пропагандистської роботи саме Чортківсько-Бережанської округи залишається малодослідженою. Її розгляд у широкому контексті історії українського визвольного руху дає змогу глибше зрозуміти механізми комунікації підпілля з місцевим населенням, визначити масштаби інформаційного впливу та оцінити ефективність ідейної боротьби ОУН у післявоєнний період. Загалом дослідження пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр. має важливе значення як для реконструкції історичних процесів у регіоні, так і для з’ясування ролі

ідеологічного чинника у збереженні національно-визвольного руху в умовах тоталітарного режиму.

Наукова новизна дослідження. Авторкою чи не вперше здійснено цілісний аналіз пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр. як важливого складника національно-визвольного руху в умовах післявоєнної радянзації західноукраїнських земель. До наукового вжитку введено новий комплекс джерел – інформаційні й надзвичайні звіти, листівки, відозви та матеріали радянських спецслужб, що дозволяють реконструювати механізми функціонування пропагандистських осередків округи. Простежено специфіку пропагандистських стратегій і тактик, адаптованих до умов посилення репресій та інформаційного контролю з боку радянської влади. Доведено, що пропаганда ОУН у Чортківсько-Бережанській окрузі мала комплексний характер: поєднувала політико-ідеологічні настанови із соціально-моральними закликами, скерованими на підтримку населення та делегітимацію радянської влади.

Об'єкт дослідження – соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-освітні процеси, що відбувалися в Західній Україні в досліджуваний період.

Предмет дослідження – пропагандистська діяльність Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр., зокрема її змістові напрямки, організаційні форми, методи та засоби впливу на населення регіону, а також механізми поширення ідеологічних матеріалів у контексті післявоєнної радянської політики та репресивного тиску.

Мета дослідження – комплексне вивчення пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр., визначення її змістових напрямків, організаційних форм та стратегій впливу на місцеве населення, оцінка ролі пропаганди у підтримці національно-визвольного руху в умовах повоєнної радянзації та репресивного тиску радянської влади.

Основні завдання дослідження:

- проаналізувати історіографію наукової проблеми, її джерельну базу та методологічна засади;
- визначити історичний контекст діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у післявоєнний період (1945–1948 рр.) та його вплив на розвиток пропагандистської роботи.
- охарактеризувати аналітичну складову хроніки подій «Вісті з терену»;
- висвітлити змістове наповнення «Політичних вістей з терену»;
- дослідити інформаційні і надзвичайні звіти як важливе джерело вивчення пропагандистської праці ОУН;
- цінити роль пропаганди у підтримці морального духу населення та в консолідації національно-визвольного руху в умовах репресивного тиску радянської влади.

Територіальними межами дослідження є сучасні адміністративні території Тернопільської області, що входили до складу Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр. Це території Бережанського, Бучацького, Терехівського та Чортківського надрайонів. Дослідження охоплює як міські, так і сільські поселення округи, у яких функціонували підпільні осередки ОУН та проводилася активна пропагандистська діяльність.

Хронологічними межами дослідження визначено період 1945–1948 рр., що охоплює перші післявоєнні роки діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН. Саме в цей час відбувалися інтенсивні процеси реорганізації підпілля, формування пропагандистських структур, поширення ідеологічних матеріалів серед населення та протидія радянському репресивному тиску. Вибраний період дозволяє простежити трансформацію пропагандистських стратегій ОУН у післявоєнних умовах і визначити особливості інформаційної роботи округи на ранньому етапі радянської влади.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у науково-освітній, музеєзнавчій та публіцистичній діяльності для поглибленого вивчення історії українського визвольного руху

та специфіки пропагандистської роботи підпілля ОУН у післявоєнний період. Практичне значення полягає у можливості використання отриманих висновків для підготовки навчальних курсів, лекцій та семінарів з історії українського національно-визвольного руху, пропагандистської діяльності ОУН та методів інформаційної боротьби підпілля; розробки експозицій і виставкових матеріалів у музеях національно-визвольної тематики та історії Західної України; поглибленого аналізу джерелознавчого матеріалу, включно з інформаційними й надзвичайними звітами, листівками та відозвами, що сприятиме відтворенню історичної картини пропагандистської роботи округи; підготовки наукових публікацій, статей і монографій, спрямованих на висвітлення регіональних особливостей діяльності ОУН у повоєнний період.

Апробація дослідження. Учасниця II-ї Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми історичної науки та освіти в дослідженнях молодих вчених» (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.).

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (88 позицій). Загальна кількість сторінок становить 101, з них 96 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історіографію досліджуваної проблеми можна умовно поділити на дві основні групи. Першу групу становлять праці дослідників української діаспори. До другої групи відносяться публікації сучасних українських вчених. Перша група представлена працями дослідників української діаспори. Безпосередньо досліджувана проблема представлена публікаціями Є. Прірви [1, с. 31–32], Л. Шанковського [2], П. Мірчука [4], В. Макара [5, с. 536–64; 6, с. 664–670; 7, с. 790–798] та інших дослідників. Друга група праць – публікації сучасних українських вчених [8–14; 15, с. 222–229; 16, с. 27–32; 17, с. 224–225; 18; 19, с. 29–42; 20, с. 68–8; 21, с. 184–200; 22, с. 210–223; 23, с. 205–234; 24, с. 19–24; 25; 26, с. 253–276; 27; 28, с. 134–163; 29, с. 35–49].

Журнал «До зброї» виходив у середовищі української політичної еміграції, насамперед членів ОУН і ветеранів УПА, у 1949–1950 рр. Публікації в ньому мали переважно ідеологічний, аналітичний і пропагандистський характер, спрямований на підтримку ідей українського визвольного руху в умовах «московсько-більшевицької окупації». Є. Прірва (ймовірно, публіцистичний псевдонім) досліджував діяльність українського підпільного видавничого руху на території радянської України у повоєнні роки. Основна теза статті полягає у твердженні, що навіть у важких мовах «московсько-більшевицького панування» українське слово залишалося зброєю національного спротиву. Автор наголошував на важливості підпільної преси як ідеологічного чинника боротьби, тематиці видань – від політичних відозв і програмових документів до культурно-просвітницьких статей [1, с. 31–32].

Автор наголошував на тому, що боротьба за свободу українського друкованого слова була частиною загальної боротьби за державну незалежність. Попри емоційність і публіцистичність, стаття має історико-документальну цінність. Вона є спробою узагальнення українського

видавничого підпілля повоєнного періоду. Попри відсутність наукового апарату, стаття демонструвала важливий світоглядний зріз епохи – віру в силу друкованого слова, тяглість українського опору та в неминучість національного відродження [1, с. 31–32].

Праця Л. Шанковського пов'язана з повоєнним еміграційним середовищем українських націоналістів, для якого було важливо зберегти пам'ять про визвольну боротьбу та донести правдиву, на думку автора, інформацію до західної громадськості. Її автор, як представник націоналістичного руху, прагнув продемонструвати, що боротьба УПА мала не лише військовий, а й духовно-інтелектуальний вимір, у якому підпільна преса виконувала функцію засобу ідеологічної та культурної мобілізації. Основну увагу він зосереджує на різновидах підпільних видань, описуючи політичні відозви, інформаційні бюлетені, літературно-публіцистичні журнали та просвітницькі брошури, які поширювалися в умовах радянського режиму. Л. Шанковський окреслював технологію їхнього виготовлення, способи конспірації, шляхи поширення серед населення, підкреслюючи жертовність і винахідливість учасників видавничого підпілля. У публікації простежується чітка антирадянська позиція: радянська влада постає як окупаційна, спрямована на духовне поневолення українського народу, тоді як діяльність УПА трактується як чинник національного визволення. Автор послідовно підкреслював роль слова як зброї у боротьбі за державну незалежність [2].

З огляду на жанр і час появи праці, її методологічна база є описовою й публіцистичною. Автор використовував спогади, особисті свідчення та матеріали еміграційної преси, без розгорнутої системи посилань і критичного апарату. Це зумовлювало певні обмеження в науковій достовірності, проте надає текстові виразного емоційно-морального звучання. Брошура не претендувала на академічність, натомість виконувала меморіальну та пропагандистську функцію, формуючи позитивний образ УПА та її культурно-інформаційної діяльності в очах еміграційної громади [2].

Праця П. Мірчука є однією з найгрунтовніших еміграційних спроб системного викладу історії українського націоналістичного руху міжвоєнного періоду. Вона охоплює формування ідеологічних засад, організаційних структур та політичних стратегій ОУН від її зародження у 1920-х рр. – до початку Другої світової війни. Особливу увагу автор приділяє ідейно-теоретичним засадам українського націоналізму, що поєднували прагнення державної незалежності з концепцією морально-духовного оновлення нації. Ідейно-політична позиція автора чітко окреслена: він пише як внутрішній учасник руху, ототожнюючи себе з його цілями та світоглядом. Радянська влада та польський державний апарат постають у праці як сили колоніального гноблення, а ОУН – як організований вираз національної волі до незалежності. Така позиція надає праці глибокого патріотичного пафосу, проте одночасно зумовлює певну ідеологічну заангажованість, що проявляється у відсутності критичного аналізу внутрішніх суперечностей руху, дискусій про радикальні методи боротьби чи політичні помилки [4].

Стаття В. Макара належить до кола досліджень української еміграційної історіографії, присвячених ідеологічно-інформаційній роботі УПА. Автор проаналізував структуру, зміст і значення пропагандистських заходів УПА як складової її політичної боротьби, особливо в умовах протистояння радянській системі та німецькій окупаційній владі. Основна мета праці – показати, що інформаційно-пропагандивна діяльність була не допоміжною, а органічною частиною визвольної боротьби, безпосередньо пов'язаною з ідейними настановами ОУН і військово-політичними завданнями повстанського руху. В. Макар наголошував, що УПА надавала пропаганді стратегічного значення, розглядаючи її як засіб формування національної свідомості населення, мобілізації підтримки селянства, протидії радянській і німецькій пропаганді, а також як інструмент внутрішньої комунікації між підрозділами повстанців і населенням [5, с. 536–64].

Стаття В. Макара є продовженням його попереднього дослідження і зосереджена на практичних формах інформаційно-пропагандивної роботи

УПА, зокрема на використанні радіопередач як інструменту визвольної боротьби. Автор прагнув показати, що пропагандивна діяльність УПА була системною, цілеспрямованою і технологічно різноманітною. Вона охоплювала друковані видання, усні форми (збори, вишкіл, проповіді), а також спроби використати нові медійні засоби – радіомовлення, яке розглядалося як ефективний канал поширення ідей українського визвольного руху [6, с. 664–670].

У тексті статті В. Макара простежується оцінка інформаційного протистояння між УПА й радянським апаратом пропаганди. Автор аналізував, як більшовицькі структури намагалися дискредитувати повстанців через фальсифікації, водночас наголошуючи, що справжня сила українського підпілля полягала у «правдивому слові», яке апелювало до національної гідності, віри й історичної пам'яті. Як і в попередні працях автора, у статті відчутний національно-романтичний тон – автор подає повстанців як носіїв моральної правди, що ведуть боротьбу не лише зброєю, а й ідеєю. Попри відсутність суворого академічного апарату чи критичного аналізу джерел, текст відзначається високою документальністю. З історіографічного погляду, ця праця належить до другої хвилі еміграційних досліджень УПА (1970–1980-ті рр.), коли увага поступово зміщувалася від воєнних операцій – до інформаційно-психологічного виміру боротьби. Вона відображала розуміння того, що перемога у війні за національну незалежність неможлива без перемоги у сфері ідей, слів і символів [7, с. 790–798].

Проаналізовані праці еміграційних дослідників – Є. Прірви, Л. Шанковського, П. Мірчука та В. Макара – становлять цілісну групу історіографічних джерел, що формували образ українського визвольного руху у свідомості повоєнної діаспори. Вони поєднують документально-мемуарну основу з ідеологічною та публіцистичною настановою, відображаючи прагнення авторів зберегти історичну пам'ять про боротьбу ОУН і УПА та протистояти радянській дезінформації. Для всіх цих праць характерні кілька спільних рис: апологетичний тон викладу, що підкреслював героїзм, моральну

чистоту й духовну місію учасників визвольного руху. Відсутність критичного аналізу внутрішніх суперечностей, зумовлювала однобічність, але водночас підкреслювала самобутній світогляд націоналістичної історіографії. Зосередженість на інформаційно-пропагандистському аспекті боротьби, який подається як рівнозначний військовому – особливо у працях В. Макара.

Отже, проаналізована група досліджень мала подвійну цінність, з одного боку, як джерело фактичного матеріалу про діяльність підпілля, пресу, пропаганду та ідейні засади руху, з іншого – як свідчення становлення еміграційної історіографії українського націоналізму, у якій історія поставала не лише як наука, а як форма національної самоідентифікації. Ці праці заклали основу для подальшого академічного осмислення теми у пострадянській період і залишаються важливими орієнтирами для дослідників українського визвольного руху ХХ ст.

Друга група праць – публікації сучасних українських вчених. Перші роботи після здобуття незалежності України скеровували на деконструкцію радянських міфів і поступову легітимацію теми визвольного руху в академічному дискурсі. І. Білас заклав підвалини наукового аналізу радянського карального апарату. Його роботи вперше системно показали інституційні та правові механізми терору, використані проти визвольного руху, спираючись на архіви МВС і прокуратури [8–9]. У цей період також з'являються узагальнення політико-ідеологічного характеру. Зокрема, Б. Ярош розглядав боротьбу ОУН і УПА в контексті протистояння українського суспільства радянському тоталітаризму. Цей етап характеризувався відновленням історичної правди і створенням базового наукового поля, у якому визвольний рух постає як легітимний національний феномен [10].

А. Кентій у серії фундаментальних праць здійснив першу спробу комплексної реконструкції діяльності підпілля на основі відкритих архівних матеріалів. Його дослідження відзначаються документальністю, хронологічною системністю та відмовою від публіцистичних кліше

еміграційної історіографії [11–13]. Ю. Киричук розвивав концепцію морально-ідеологічної тяглості визвольних змагань, поєднуючи соціально-політичний аналіз із історією повсякдення. На цьому етапі в українській історіографії формується академічна парадигма «об'єктивної реконструкції», яка поєднувала критичний аналіз джерел із прагненням реабілітувати український визвольний рух у суспільній свідомості [14].

Початок ХХІ ст. відзначений появою спеціалізованих досліджень, що розкривають окремі аспекти діяльності ОУН і УПА. Ю. Романишин [15, с. 222–229], О. Дмитерко [16, с. 27–32] та О. Іщук [17, с. 224–225] зосереджувалися на пропагандивно-виховній діяльності підпілля, аналізуючи форми усної та друкованої пропаганди, взаємодію з населенням і роботу серед молоді.

Важливу роль у формуванні концепції ідеології українського націоналізму відіграли праці Г. Касьянова, у яких здійснено ретроспективний аналіз ідейної еволюції ОУН. На відміну від попередників, Г. Касьянов розглядав націоналістичну ідеологію не як даність, а як динамічну систему політичних і культурних практик, що змінювалася під впливом історичних обставин [18; 19, с. 29–42; 20, с. 68–81].

У цей же час виходять праці Ю. Шаповала та С. Макарчука, які аналізують повоєнне протистояння між ОУН-УПА та радянськими структурами, акцентуючи на післявоєнному «етапі війни після війни» [21, с. 184–200; 22, с. 210–223].

У статті В. Мороза зроблено одну з перших спроб системно висвітлити матеріально-технічний аспект пропагандистської діяльності ОУН. Автор на основі архівних документів, звітів радянських спецслужб і підпільних видань реконструював мережу технічних засобів, за допомогою яких здійснювалося інформаційне забезпечення визвольного руху – друкарні, гектографи, ротатори, радіоприймачі тощо. В. Мороз детально простежував географію підпільних друкарень, їхню мобільність, рівень конспірації та технічної оснащеності, підкреслюючи, що ці засоби були невід'ємним елементом

політичної стратегії ОУН. У праці простежується міждисциплінарний підхід, який поєднує історичний, технічний і комунікаційний аспекти, що дозволяє розглядати пропаганду як важливу форму боротьби за національну ідентичність [23, с. 205–234].

Натомість М. Леськів зосереджував увагу на іншому полюсі історичного процесу – політиці радянського державного терору, спрямованого на придушення українського визвольного руху та ліквідацію соціальної бази національного опору. Автор висвітлює діяльність органів НКВС-МДБ-КДБ, радянських військових частин і винищувальних батальйонів, аналізує механізми арештів, депортацій, каральних акцій і психологічного тиску. Леськів наголошує на системному характері репресій, які мали на меті остаточну радянізацію регіону. У статті використано документи місцевих архівів, статистичні матеріали та свідчення очевидців, що додає дослідженню документальної ваги. Хоч праця має певний публіцистичний характер, вона узагальнює значний обсяг фактологічного матеріалу й робить важливий внесок у популяризацію теми післявоєнного терору в Західній Україні [24, с. 19–24].

Монографія О. Стасюк є фундаментальним дослідженням, у якому комплексно розглянуто систему пропагандистських структур ОУН у період Другої світової війни та перші повоєнні роки. Спираючись на багату джерельну базу, відтворено організаційні, змістові та технічні аспекти видавничої діяльності підпілля. У праці окреслено мережу друкарень, характер і тематику видань, засоби поширення друкованої продукції, форми конспірації та роль окремих діячів у цій сфері. О. Стасюк доводить, що пропагандистська діяльність ОУН мала системний, професійно організований характер і була важливою складовою політичної стратегії визвольного руху. Особливу увагу приділено аналізу ідейно-політичного змісту видань, еволюції риторики, засобам адаптації пропаганди до змін політичної ситуації. Монографія відзначається джерельною насиченістю, аналітичністю й міждисциплінарним підходом, що поєднує історію, політологію,

комунікаційні студії. Це одне з ґрунтовних досліджень в сучасній історіографії діяльності ОУН, яке визначило подальші напрямки вивчення підпільної публіцистики та ідеологічної роботи [25]. У статті О. Стасюк розвиваються положення, окреслені в її монографії, але акцент переноситься з організаційно-технічної на концептуально-ідеологічну площину. Проаналізовано еволюцію політичної стратегії бандерівського крила ОУН у 1945–1953 рр., показуючи процес трансформації руху від військово-політичної до суспільно-політичної форми боротьби. У центрі уваги – зміна риторики, переорієнтація пропаганди з національно-визвольної війни на ідею довготривалої політичної та духовної боротьби, а також намагання поєднати національні інтереси з європейським контекстом повоєнної доби. модернізацію визвольного руху, його спробу адаптуватися до нових умов холодної війни та інформаційного тиску радянської влади [26, с. 253–276].

Монографія Д. Веденєєва є важливим дослідженням проблеми збройного, оперативного й ідеологічного протистояння між українським визвольним рухом і радянськими спецслужбами. Автор – відомий дослідник історії спецслужб – комплексно аналізував діяльність обох сторін, залучаючи багатий масив архівних документів, звітів НКВС-МДБ-КДБ, спогадів колишніх учасників підпілля та працівників радянських органів безпеки. У праці розглянуто тактику й методи боротьби, зокрема створення агентурно-бойових груп, дезінформаційні акції, психологічні операції. Його дослідження демонструє, що протистояння між підрозділами ОУН та УПА й радянськими спецслужбами тривало не лише у 1940–1950-х рр., а й у пізніші десятиліття – на рівні ідеологічних і розвідувальних операцій. Монографія має значну історіографічну вагу, оскільки репрезентує професійний погляд з позицій військової історії, вводить у науковий вжиток раніше засекречені матеріали та відкриває можливість для міждисциплінарного аналізу визвольного руху [27].

У статті О. Іщука розглянуто специфічну, але важливу тему – використання радянськими репресивними органами технічних і допоміжних засобів у протидії українському підпіллю. Автор на основі архівних матеріалів

розкриває застосування спецслужбами засобів зв'язку, друкарської техніки, фальшивих документів, підроблених листівок і пропагандистських матеріалів для дискредитації ОУН і УПА. О. Іщук показує, що технічні новації та «психологічні пастки» були важливими складовими радянської контрпропагандистської політики. Праця вирізняється джерельною насиченістю та увагою до оперативно-технічних аспектів боротьби, що рідко ставали предметом наукового аналізу. Вона логічно продовжує напрям, започаткований у працях Д. Веденєєва, розкриваючи механізми інформаційної війни між двома системами [28, с. 134–163].

Дослідження В. Ільницького має локально-регіональний, але надзвичайно показовий характер. Автор розглядав діяльність підпілля в умовах радянської кампанії легітимізації влади через вибори, аналізує способи інформаційного, пропагандистського й військового спротиву цим процесам. На основі архівних джерел і матеріалів радянських служб, В. Ільницький відтворив конкретні акції підпілля – розповсюдження листівок, саботаж, бойкот виборів, терористичні акти проти активістів. У праці виявлено ідеологічну мотивацію та політичні цілі ОУН-УПА, що сприймали вибори як форму радянського поневолення, а тому використовували їх як засіб мобілізації населення до спротиву. Автор підкреслював, що боротьба з виборчими кампаніями стала важливим елементом антирежимної діяльності, в якій поєднувалися пропаганда, організаційна робота й воєнні акції [29, с. 35–49].

Отже, в українській науковій думці початку відбулося суттєве розширення тематичного, джерельного й методологічного поля досліджень визвольного руху, зокрема діяльності ОУН і УПА. Якщо попередні десятиліття характеризувалися переважно політико-ідеологічними оцінками та спробами реабілітації учасників руху, то сучасна історіографія перейшла на рівень комплексного, багатовимірного аналізу цього феномена. У працях помітний перехід від загальних характеристик до структурно-функціонального вивчення окремих напрямів діяльності підпілля –

пропаганди, видавничої справи, технічного забезпечення, ідеологічної роботи, оперативного протиборства з радянськими спецслужбами. Це засвідчило формування нової історіографічної парадигми, орієнтованої не лише на політичну історію, а й на вивчення інформаційно-комунікаційних, організаційних та соціально-психологічних чинників боротьби.

Історіографія української діаспори відіграла провідну роль у збереженні, осмисленні та популяризації історії визвольного руху в період, коли дослідження цієї теми в радянській Україні було практично неможливим. Саме завдяки науковій і публіцистичній діяльності українських істориків за кордоном було закладено основу для подальшого академічного вивчення діяльності ОУН і УПА. Їхні праці базувалися переважно на особистих спогадах, підпільних документах, матеріалах еміграційних архівів, що зумовлювало як цінність джерельної автентичності, так і певну ідеологічну заангажованість.

Сучасні дослідники широко використовують архівні матеріали радянських каральних органів, документи ОУН і УПА, спогади, пресові публікації, поєднують методи політичної історії, військових студій, історії комунікації. Це забезпечило появу ґрунтовних монографічних і регіональних досліджень, які суттєво поглибили розуміння складної взаємодії між визвольним рухом і радянським режимом. Історіографія останніх десятиліть демонструє еволюцію від описовості – до аналітики, від оцінкових суджень – до спроб пояснення структур, механізмів і стратегій національно-визвольної боротьби. З'являється прагнення осмислити цю боротьбу не лише як політичний феномен, а як цілісну систему суспільного опору, інформаційної протидії та духовного самоствердження української нації в умовах тоталітарного тиску.

1.2. Джерела

Джерельна база, представлена в цьому дослідженні, охоплює документи, спогади та оперативні звіти, що висвітлюють пропагандистську діяльність Чортківсько-Бережанської округи ОУН у повоєнний період 1945–1948 рр. У цей час український визвольний рух здійснював комплексні інформаційно-ідеологічні операції, спрямовані на мобілізацію місцевого населення, поширення націоналістичних ідей, підтримку антирадянського спротиву та консолідацію підпільних структур.

Джерела дозволяють простежити методи поширення листівок, плакатів, підпільних видань, організаційних звернень та публічних виступів, а також реакцію радянських органів безпеки на ці акції. Вони демонструють особливості інформаційної стратегії ОУН на локальному рівні, зокрема способи формування громадської думки, залучення активістів і підтримки зв'язку між повстанськими формуваннями та населенням.

Систематизація цих матеріалів забезпечує можливість аналізу не лише змісту пропагандистських повідомлень, але й їх ефективності, соціальної та психологічної дії на мешканців округи, а також взаємозв'язку між ідеологічною роботою та військовими операціями підпілля. Джерельна база має особливу цінність для історико-аналітичних досліджень, адже дозволяє реконструювати локальні особливості інформаційної діяльності українського визвольного руху в умовах радянського контролю.

Умовно джерельну базу можна поділити на такі групи. Перша група – матеріали Державного архіву Тернопільської області. Зокрема, фонд У-3567. Опис 1. «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН». Авторкою опрацьовано справи [30–78]. Друга група – документи і матеріали [3]. Перша група – матеріали Державного архіву Тернопільської області. Зокрема, фонд У-3567. Опис 1. «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН». Архівні справи зазначеного фонду під назвою «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН», становлять унікальне джерело до вивчення історії українського визвольного руху на Тернопільщині в 1940–1950-х рр. Знахідка

цього комплексу документів, збереженого в металевому бідоні та переданого до архіву після його випадкового виявлення, є одним із найцінніших елементів регіональної джерельної бази, що відображає внутрішнє життя, структуру, ідеологію та практичну діяльність підпілля ОУН. У складі архівного фонду зосереджено значний масив оригінальних документів, серед яких: інструкції, накази та звіти провідників Чортківсько-Бережанської округи ОУН; матеріали окружного, районних та кущових рівнів підпільних структур; звіти про діяльність бойових груп і служби безпеки; протоколи допитів, судів честі, донесення зв'язкових; листівки, звернення до населення, пропагандистські матеріали, що відображають ідеологічну та виховну роботу серед місцевого населення; особисті записки, щоденникові записи та листування членів підпілля.

Особливу цінність становлять документи, які дозволяють простежити організаційну побудову підпілля, характер його зв'язку з Проводом, а також зміни в тактиці діяльності в залежності від політичної ситуації. У низці звітів і доповідних чітко простежується реакція підпілля на радянську репресивну політику, виборчі кампанії, мобілізаційні заходи, а також способи збереження дисципліни й морального духу серед учасників руху. Пропагандистські матеріали з цього фонду дають можливість реконструювати зміст інформаційного впливу ОУН на місцеве населення – боротьби, бачення української державності. Частина документів має виразно публіцистичний характер і свідчить про високий рівень політичної культури підпілля, здатність адаптувати ідеологічні настанови до конкретних обставин сільських громад. З огляду на ступінь збереженості матеріалів, фонд також має важливе джерелознавче значення. Документи, хоч і пошкоджені часом та умовами зберігання, зберегли автентичну структуру, оригінальне оформлення, шрифти та відбитки підпільних друкарських засобів. Це робить їх не лише історичним, а й культурно-матеріальним свідченням діяльності українського підпілля. У науковому плані фонд відкриває широкі можливості для регіональних досліджень визвольного руху, зокрема для вивчення локальної специфіки

підпільної боротьби на Тернопільщині, взаємодії ОУН з місцевим населенням, функціонування підпільних адміністративних структур, ролі жінок у русі, морально-психологічного стану учасників тощо.

Отже, зазначений фонд є унікальним свідченням життєздатності й масштабності організаційної роботи ОУН на західноукраїнських землях. Його матеріали не лише конкретизують загальну картину визвольного руху, а й дозволяють побачити «внутрішній світ» підпілля – його документообіг, мову, цінності, духовну культуру. Для сучасної історіографії цей архів є джерелом реконструкції регіональної історії опору тоталітарному режиму та вивчення реальних механізмів функціонування українського націоналістичного руху середини ХХ ст. [30–88].

Друга група – документи і матеріали Праця П. Мірчука «Українська Повстанська Армія, 1942–1952: Документи і матеріали» належить до найважливіших еміграційних видань, присвячених історії українського визвольного руху середини ХХ ст. Це одна з перших спроб систематизувати документи, спогади та публіцистичні матеріали, що стосуються діяльності УПА, та представити їх як доказ існування цілісної політичної, військової і моральної концепції національно-визвольної боротьби українського народу. Його мета полягала у відновленні історичної правди, легітимізації визвольного руху та репрезентації його перед західною громадськістю. Видання мало також пропагандистське значення. У ньому демонструвало, що боротьба УПА була не локальним партизанським виступом, а організованим рухом з політичним, моральним і культурним підґрунтям [3].

Таким чином, джерельна база дослідження охоплює широкий комплекс архівних, опублікованих і науково-довідкових матеріалів, які в сукупності забезпечують цілісне й багатовимірне відтворення історичних процесів, пов'язаних із діяльністю ОУН, УПА та українського визвольного руху середини ХХ ст. Основу становлять архівні матеріали Державного архіву Тернопільської області. Зокрема, фонд У-3567, опис 1 «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН», що містить оригінальні документи

підпілля – звіти, інструкції, листівки, протоколи, внутрішні листи, ідеологічні тексти. Цей комплекс відзначається високим рівнем автентичності, збереженістю і репрезентативністю, відображаючи не лише політичну, а й культурну, організаційну, інформаційну та психологічну складову діяльності підпільних структур.

Особливу вагу мають пропагандистські матеріали, які відображають способи формування національної свідомості, засоби інформаційної боротьби, особливості ідеологічного впливу на населення. Такі документи демонструють високий рівень організованості підпільних структур і розвинену систему внутрішньої комунікації. Матеріали і документи цієї групи є основним масивом безпосередніх свідчень про діяльність українського визвольного руху, що забезпечують дослідникові можливість проаналізувати ціннісно-ідеологічні, організаційні та культурні аспекти підпільного життя. Саме ці джерела становлять основу бази дослідження, надаючи йому автентичності й глибини.

1.3. Методологічні засади

Вивчення пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН (1945–1948 рр.) потребує ґрунтовного методологічного підходу, який забезпечує комплексне, багатовимірне та об'єктивне відтворення цього феномену у контексті повоєнної історії українського визвольного руху. Методологічна основа праці спирається на загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системності, детермінізму, а також на міждисциплінарний і порівняльно-аналітичний підходи, що дозволяють розглядати пропаганду ОУН як багатокомпонентне соціальне, політичне й культурне явище.

Принцип історизму полягає у розгляді пропагандистської діяльності підпілля в конкретному історичному контексті 1945–1948 рр., коли радянський режим утверджував свою владу на західноукраїнських землях, а ОУН намагалася адаптувати форми боротьби до нових реалій. Саме тоді пропаганда перетворилася на один із головних інструментів опору радянзації, скерований на збереження морального духу населення, підтримання віри у власні сили, формування національної свідомості та ідейної єдності українців. У цьому контексті надзвичайно важливими є дослідження В. Мороза [23, с. 205–234], який простежує технологічні та організаційні аспекти пропаганди, та О. Стасюка [25; 26, с. 253–276], що системно аналізує функціонування мережі підпільної преси, виготовлення листівок і звернень до населення.

Принцип об'єктивності реалізується через критичний аналіз і взаємну перевірку джерел різного походження – документів з фонду У-3567, опис 1 «Архів з бідону. Чортківсько-Бережанська округа ОУН» Держархіву Тернопільської обл., які містять первинні свідчення підпільної діяльності: інструкції, звіти, листівки, пропагандистські матеріали, відозви; матеріалів радянських органів держбезпеки, що фіксують реакцію влади на агітаційну роботу підпілля; сучасних і діаспорних досліджень, які подають різні інтерпретації цих подій – М. Леськів, [24, с. 19–24], Д. Веденєєв [27], О. Іщук [28, с. 134–163].

Застосування системного підходу дозволяє розглядати пропагандистську діяльність не ізольовано, а як органічний компонент загальної стратегії ОУН. Пропаганда розглядалася у взаємозв'язку з військово-організаційною, розвідувальною, культурно-освітньою та морально-виховною діяльністю підпілля. Важливою є також ієрархічна структура пропагандивних ланок – від окружного проводу до сільських осередків, що функціонували за чітко визначеними інструкціями. Цей підхід дає змогу відтворити внутрішню логіку й ефективність підпільної комунікаційної системи, визначити її роль у консолідації національного руху.

У межах міждисциплінарного підходу поєднуються методи історичної, політичної, соціальної та комунікаційної науки. Зокрема, використовуються елементи контент-аналізу для вивчення мови й символіки підпільних документів, дискурс-аналізу для виявлення смислових стратегій впливу, а також соціально-психологічний підхід для оцінки реакції населення на пропаганду. Це дозволяє побачити пропаганду не лише як інформаційне явище, а й як інструмент формування колективної пам'яті, морального спротиву та ідентичності.

Важливе місце в методології займає порівняльно-аналітичний метод, який забезпечує зіставлення діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН із іншими регіонами визвольного руху (наприклад, Станіславівською, Львівською, Дрогобицькою округами), що дозволяє виявити як спільні тенденції, так і регіональні особливості форм пропаганди. На основі аналізу праці В. Ільницького [29, с. 35–49] простежується взаємозв'язок між політичними акціями підпілля та пропагандистськими кампаніями.

Методологічна стратегія дослідження також передбачає поєднання мікроісторичного та макроісторичного рівнів аналізу. На мікрорівні розглядаються конкретні прояви діяльності округи – підпільні друкарні, зміст листівок, участь місцевих пропагандистів. На макрорівні – загальна концепція ідеологічної боротьби, визначена керівними структурами ОУН(б), та її трансформація в умовах посилення радянського терору.

Отже, методологічні засади цього дослідження базуються на поєднанні принципів історизму, об'єктивності, системності та міждисциплінарності, що дозволяє відтворити пропагандистську діяльність Чортківсько-Бережанської округи ОУН (1945–1948 рр.) як цілісний, структурно впорядкований і ціннісно мотивований процес. Такий підхід забезпечує не лише фактологічну реконструкцію, а й глибше розуміння ролі пропаганди у збереженні морального потенціалу українського визвольного руху та її впливу на формування суспільної свідомості в умовах тоталітарного тиску.

Таким чином, історіографія, джерельна база й методологія дослідження становлять взаємопов'язану основу наукового вивчення пропагандистської діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН. Історіографічний аналіз демонструє поступ від діаспорних апологетичних праць до сучасних об'єктивних студій. Джерельну базу формують насамперед архівні документи, зокрема фонд У-3567 («Архів з бідону»), які забезпечують автентичність дослідження. Методологічна система, що поєднує принципи історизму, об'єктивності та міждисциплінарності, дозволяє комплексно осмислити ідейні, організаційні та інформаційні аспекти пропаганди ОУН у регіональному вимірі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ХРОНІКИ ПОДІЙ ОУН «ВІСТІ З ТЕРЕНУ»

2.1. Організаційна активність у Бережанському надрайоні

Бережанський надрайон ОУН у повоєнний період (1945–1948 рр.) займав стратегічно важливе місце у структурі підпілля ОУН, адже його територія була щільно заселена, мала розгалужену сільську мережу та складні комунікаційні шляхи, що впливало на ефективність діяльності підпільних осередків. Особлива увага приділялася способам мобілізації кадрів, організації зв'язку та забезпеченню безпеки підпільних ланок, що визначало життєздатність підпілля в умовах посилення радянського контролю та репресій.

Аналіз організаційної активності Бережанського надрайону дозволяє не лише відтворити локальні особливості функціонування ОУН, а й оцінити її роль у підтриманні загальної ефективності національно-визвольного руху на теренах Західної України.

У одному із повідомлень за серпень-вересень 1945 р. йшлося про виконання двох ключових директив радянської адміністрації: максимально вилучити збіжжя з сіл та зосередити сили на ліквідації підпільного руху. Реалізація цих настанов відбувалася без обмежень щодо засобів і методів. Першу директиву втілювали через насильницьке вилучення продуктів, реквізиції, крадіжки та конфіскацію майна селян, що свідчило про системний тиск на сільське населення для забезпечення виконання державних планів. Другу директиву реалізовували за допомогою провокацій, вербування агентури, організації засідок, облав та застосування терору проти членів підпільних структур та їхніх симпатиків. Наведені приклади яскраво демонстрували, що без цих радикальних засобів радянські органи не могли досягти поставлених цілей. Водночас вони висвітлювали характер і масштаби насильницької практики, яка стала невід'ємним інструментом у процесі соціально-політичного контролю над регіоном. Зокрема, добровільний продаж

хліба державі фактично проводився під безпосереднім тиском НКВС, що змушувало селян виконувати державні квоти навіть всупереч їхній волі, ілюструючи механізм примусу у системі економічного та політичного контролю радянської влади [30, арк. 1].

У серпні 1945 р. на території Бережанського надрайону зафіксовано систематичне застосування радянською владою примусових методів вилучення зерна та продуктів харчування у селян. Наприклад, у селах Каплинці, Медова, Золота Слобода, Геленків, Теофіпілка представники районних органів здійснювали примусове формування контингенту зерна, незважаючи на виконання громадянами своїх обов'язків. Працівники органів влади заходили до господарств, проводили ревізії та вилучали все наявне збіжжя, яке потім відправляли до районних складів. Наприклад, у селі Золота Слобода місцевий гарнізон НКВС прибув до господарства Яцка Мандзія з вимогою здати контингент. Під час обшуку у stodолі виявлено напис «Слава Україні!», «Героям Слава!», що стало формальною підставою для арешту господаря та його родича, а також конфіскації 18 кіп зерна, 250 кг мброшна, 30 кг крупи, 5 ц зерна та 2 ц меду. У цьому ж селі репресовано ще одного господаря, Петра Чарківського, звинуваченого в куркульстві. Подібні дії повторювалися в інших населених пунктах: Вимислівка, Куропатники, Золота Слобода, Олесин. Під прикриттям «здачі контингенту» та нічних рейдів НКВС здійснював грабунки селянського майна – корів, одягу, борошна та зерна. Ці акти насильства носили провокативний характер, адже радянські органи намагалися перекласти відповідальність на українських революціонерів. Проте селяни ідентифіковували злочинців, що часто призводило до конфліктів і навіть убивств осіб, які прямо вказували на винуватців. Так, на хуторі Тригубів, біля Зелетої Слободи, працівники району НКВС напали на господарство Катерини Скобій. Жінка впізнала нападників, унаслідок чого її було вбито, а матір побито, що вона померла через декілька днів. Начальник районного управління НКВС намагався перекласти відповідальність на бандерівців, проте місцеві свідки спростували цю брехню [30, арк. 1].

Проти селян застосовувалися кримінальні покарання за невиконання плану здачі контингенту. Наприклад, Петра Зазулю з Вибудова засудили до двох років позбавлення волі. Для маскування насильницьких методів органи радянської влади організовували так звані «червоні валки», під час яких публічно демонстрували нібито добровільну здачу хліба. Наприклад, у селі Конюхи упродовж трьох днів під тиском збирали підводи з зерном, після чого районна газета «Радянське слово» повідомила про «велике піднесення», створюючи ілюзію добровільної участі селян у здачі державного зерна [30, арк. 1]. Наведені факти свідчили про системний характер насильницьких дій радянських органів у повоєнний період. Примусове вилучення збіжжя поєднувалося з репресіями проти господарів, демонстративними конфіскаціями та залякуванням населення. Аналіз описаних подій дозволяє зрозуміти методи радянського контролю та застосування терору для забезпечення економічних і політичних цілей у західноукраїнському регіоні.

У серпні-вересні 1945 р. тактика примусового збору зерна та інших продуктів у сільському населенні Бережанського надрайону залишалася системною та надзвичайно жорстокою. У селах Лапшин, Жуків, Шумляни, Дрищів та інших населених пунктах працівники радянських органів вилучали хлібопоставки незалежно від того, чи виконав господар свої зобов'язання. Під час цих «рейдів» застосовувалися бандитські методи: ламання дверей, руйнування хатньої обстановки, побиття людей до непритомності. Примусові реквізиції супроводжувалися пограбуваннями та насильством у конкретних населених пунктах. Так, у Краснопуці пограбували монастир отців-василіан; Рогачин – вбили двох жінок і викрали корови; Лукові – пограбували двох господарств; Лісниках – знищили п'ять господарств; Комарівці – пограбували господарств Панька Сачина та Анастасію Пайдю; Вільхівці – викрали дві корови [30, арк. 1]. Наведені факти демонстрували системний характер примусових реквізицій та насильства, що поєднували економічний примус з політичним тиском. Пограбування, насильство та вбивства мали на меті не

лише вилучення продуктів, а й залякування місцевого населення та дискредитацію підпільного руху.

У селах Золотниківського районі систематично проводилися примусові реквізиції зерна та інших продуктів у селян. Представники радянських органів щодня відвідували населені пункти Зарваниця, Гниловоди, Поплави, Гайворонка та інші, щоб забезпечити виконання планів контингенту. В окремих селах діяли місцеві гарнізони, які забезпечували фізичну присутність і примусову підтримку вилучення зерна. Так, у селі Раковець уповноважений із питань контингенту зі працівниками МВС проник через вікна господарств і вилучив усе наявне збіжжя, призначене для прожитку селян. Зокрема, у господарстві Марії Олійник [30, арк. 2].

Цікавий інцидент трапився у Саповій. До господарства одного з місцевих селян прийшли три працівники НКВС Бучацького району з вимогою здати мед. Господар відмовився виконати їхні вимоги, мотивуючи це виконанням контингенту. У відповідь представники влади почали погрожувати йому фізичною розправою. Селянин повідомив про інцидент управління НКВС. Оперативна група вирушила до Сапової, під час переслідування вони потрапили під обстріл з боку селян, які намагалися відбити напад. Внаслідок конфлікту декількох представників влади поранили, серед них першого секретаря партійного осередку і працівника управління НКВС Бучацького району. Працівники НКВС Золотницького району заарештували декількох учасників конфлікту, а селянин, який повідомив про інцидент районні органи, зазнав переслідувань через своє звернення [30, арк. 2–3]. Цей випадок ілюстрував рівень конфліктності між селянами та представниками радянської адміністрації під час примусових реквізицій. Факт озброєного спротиву селян та поранення представників влади свідчив про те, що методи насильницького вилучення ресурсів не завжди були ефективними і нерідко призводили до відкритих конфліктів.

Наведені факти свідчили про системний характер насильницьких дій радянських органів у період примусових реквізицій та боротьби з підпіллям.

У серпні-листопаді 1945 р. в низці сіл Бережанського та Золотницького районів більшовики здійснювали масові вилучення зерна, продуктів і майна селян, часто супроводжуючи їх арештами членів родин та підпільників. Так, у Куропатниках вони весь день стягували зерно по всіх господарствах. Подекуди під час вилучень використовували методи залякування та насильства. У господарствах в Куропатниках перевертали хатнє майно, руйнували знаряддя праці, зривали підлоги, здійснювали обшуки та арешти членів родин, пов'язаних із підпільною діяльністю. У багатьох випадках застосовували примусові ночівлі у селянських будинках і розміщення особового складу гарнізонів у кооперативах та інших будівлях [30, арк. 5].

Масові вилучення зерна та продуктів харчування супроводжувалися фізичним насильством, залякуванням і кримінальними переслідуваннями. Тактика радянських органів була системною та плановою, використання гарнізонів, масових обшуків і нічних стягнень зерна свідчила про те, що репресивні методи не лише забезпечували виконання державних планів, а й слугували для контролю та демонстрації сили над місцевим населенням. У серпні 1945 р. у Зарванці та навколишніх селах Бережанського району радянські органи проводили систематичні облави та нічні засади з метою примусового вилучення зерна та інших продуктів [30, арк. 4]. Так, у Зарваниці відбулася облава, під час якої більшовики здійснювали ревізії у господарствах та вилучали майно селян. У другій половині серпня у цих населених пунктах діяли засідки, організовані радянськими органами для контролю та перевірки виконання планів контингенту. Наприклад, до села прибуло близько 80 працівників НКВС, які під приводом провокацій проводили ревізії у господарствах, зерно і молочні продукти у господарів. Ввечері прибули додаткові автотранспортні підрозділи для підтримки операції та перевезення вилучених продуктів [30, арк. 3]. Використання чисельних загонів, нічних засідок і ревізій у господарствах демонструє поєднання економічного примусу з політичним контролем. Тактика, що включала залякування селян та конфіскацію продуктів, свідчить про прагнення радянських органів

забезпечити виконання державних планів і одночасно нейтралізувати будь-яку форму спротиву або невиконання контингенту.

На початку жовтня 1945 р. на територію Бережанського району прибули додаткові гарнізони радянських органів. Упродовж місяця вони здійснювали контроль за виконанням контингенту та проводили примусові заходи щодо населення. Вночі проводили обшуки у хатах підозрілих сімей та вилучали майно. Виселеним дозволялося взяти лише 5 ц продуктів із власного господарства. Під час обшуків працівники органів проводили розвідку, і якщо певних членів родини не було вдома, вони забирали тих, кого могли знайти. Загалом із трьох районів депортували близько 250 родин, проте часто виселяли лише окремих членів, що намагалися переховуватися. Виселених селян депортували до Сибіру [30, арк. 2]. Депортації родин на Сибір та масові обшуки демонстрували поєднання економічного та політичного примусу, а також прагнення контролювати населення через страх і насильство.

На початку жовтня 1945 р. на території Бережанського району діяли чисельні гарнізони радянських органів, які контролювали виконання контингенту та здійснювали примусові обшуки в селянських господарствах. Кожен гарнізон складався з 12–40 осіб і був заквартирований у різних населених пунктах. Упродовж дня гарнізони проводили ревізії та перевірки у господарствах, а вночі організовували засідки. Дії включали систематичні обшуки, перевірку наявності зерна та продуктів харчування, контроль виконання планів контингенту. Так, 10 жовтня 1945 р. до Новосілок прибув інший гарнізон чисельністю 20 осіб, а загалом у Цесарівці обидва гарнізони, близько 40 більшовиків, проводили одночасні ревізії у господарствах. 15 жовтня поточного року гарнізони здійснювали нічні засідки по 15 осіб на групу, охоплюючи села Білокриниця, Поплави та Готинівка, а вдень продовжували ревізії та перевірки підозрілих родин та проводив ревізії у господарствах Новосілок. До села Мілова прибув гарнізон із 40 осіб, заквартирований у приміщенні будинку «Просвіти» [30, арк. 1]. На нашу думку, наведені факти свідчать про системність і організованість репресивних

дій радянських органів у післявоєнний період. Постійні ревізії та нічні засідки демонстрували поєднання економічного примусу із політичним контролем, а чисельність гарнізонів і їхнє розміщення в центральних та периферійних селах свідчать про спроби підтримувати постійний нагляд за населенням. Тактика радянських органів включала одночасне проведення денних перевірок та нічних засідок, що дозволяло системно контролювати господарства та запобігати приховуванню продуктів. Радянська влада розгорнула особливо інтенсивний наступ на господарську сферу життя населення Бучацького надрайону. Кампанія проводилася всіма відомствами радянської адміністрації, передусім органами МВС і МДБ. Її основною метою було забезпечення виконання державних планів хлібозаготівлі – якнайповніше вилучення зерна з сіл для державних потреб [31, арк. 1].

Ще під час жнив, коли збіжжя лише дозрівало, у районах уже затверджувалися докладні плани хлібопоставок, які розподілялися на кожне село окремо. Для контролю за їх виконанням до кожної громади прикріплювалися уповноважені з району, які діяли в тісній співпраці з місцевими партійними осередками та агентурою МДБ. Поряд із адміністративними заходами розгорталася активна пропагандистська кампанія. Через агітаторів і місцеву пресу поширювалися гасла: «Ввесь хліб державі!», «Достроково здамо хліб – забезпечимо виконання сталінської п'ятирічки!», «Хліб державі – добробут народу!». Однак ці обіцянки сприймалися населенням із недовірою, як «грушки на вербі». Селяни ставилися до хлібоздачі вкрай негативно, відмовлялися виконувати норми або намагалися приховати частину врожаю [31, арк. 1].

Коли пропаганда не давала бажаних результатів, радянська адміністрація вдалася до звичних засобів – примусу, грабежів і терору. Кампанія мала виразно каральний характер і переслідувала кілька цілей: довести населення до економічного виснаження та голоду; позбавити можливості надавати матеріальну підтримку українському підпіллю; унаслідок знедолення і зламу морального опору змусити селян вступати до

колгоспів. Під прикриттям хлібозаготівель кожен уповноважений проводив також агентурну роботу, збираючи інформацію про підпільників через мережу сексотів. У серпні 1946 р. каральні дії тимчасово послабили, аби дати агентурі змогу підготуватися до масштабних облав. У вересні поточного року, на всій території надрайону прокотилася хвиля арештів і зачисток. На Бережанщині й Підгаєччині основна увага була зосереджена на лісових масивах, а в районах Козови й Стрипи – на сільській місцевості, де діяли осередки українського підпілля [31, арк. 2].

У досліджуваний період радянська влада здійснила особливо інтенсивний наступ на господарську сферу життя населення. Цей наступ проводили всі органи більшовицької адміністрації, серед яких провідну роль відігравали органи МВС та МДБ. Основною метою таких заходів було примусове вилучення максимальної кількості зерна та забезпечення виконання, а подекуди – перевиконання планів хлібозаготівель. Для безпосереднього контролю за виконанням планів із районних адміністрацій до сіл направлялися спеціальні уповноважені. Одночасно з цим розгорталася масштабна усна й письмова пропаганда під гаслами «Весь хліб – державі», «Достроково виконаємо сталінську п'ятирічку», що, за офіційною риторикою, мало забезпечити «майбутній добробут українського народу». Однак місцеве населення ставилося до подібних гасел із недовірою, вважаючи їх порожніми обіцянками. Через відсутність добровільної підтримки радянські органи вдалися до звичних методів насильства, примусу та терору. Зокрема, у лісових районах Бережанщини та Підгаєччини більшовицькі сили зосередили основну увагу на лісових масивах, тоді як у районах Козови та Стрипи – на сільських господарствах і полях [31, арк. 4].

Таким чином, організаційна активність ОУН у Бережанському надрайоні характеризувалася високим рівнем конспірації, системною роботою з місцевим населенням та ефективною координацією дій підпілля. Попри посилений тиск радянських каральних органів, мережа ОУН зберігала структурну цілісність і здатність до самооновлення.

2.2. Політико-пропагандистська робота в Буцацькому надрайоні

Дослідження політико-пропагандистської діяльності ОУН у Буцацькому надрайоні має важливе значення для розуміння механізмів формування національної свідомості та мобілізації населення у період визвольних змагань середини ХХ ст. Саме пропагандистський напрям роботи був одним із ключових у системі підпільної боротьби, оскільки забезпечував ідейну єдність, моральну підтримку та інформаційне забезпечення українського населення в умовах окупаційних режимів. Буцацький надрайон, як частина ширшої структури підпілля ОУН і УПА на території Тернопільщини, став осередком активної політичної та просвітницької роботи. Тут діяли пропагандистські осередки, проводилися сходина, виготовлялися і поширювалися листівки, звернення, журнали, вівся збір інформації для загальнонаціональних видань. Особливістю діяльності на цій території було поєднання ідеологічної роботи з організаційною та військовою, що зумовлювало комплексний характер боротьби.

З часу встановлення радянської влади значну частину адміністративного, торговельного та суспільно-громадського апарату становили особи польського походження. Хоча більшість із них займала підрядні або другорядні посади, радянська влада, загалом, виявляла більшу довіру до польського елемента, ніж до українського населення, у якому, незалежно від його соціального стану чи політичних переконань, убачала потенційну загрозу – так званий «український буржуазно-націоналістичний елемент» [32, арк. 1].

Після підписання угоди про репатріацію поляків до Польщі виникла потреба заміщення численних вакансій у місцевих установах. Унаслідок цього радянська влада змушена була залучати до роботи місцевих мешканців Західної України. У низці районів, зокрема Монастириському, польське населення залишалося до останнього моменту, однак згодом також виїхало, і їхні місця поступово обійняли українці. Значна частина новопризначених працівників повернулася з еміграції. Водночас залишення поляків у регіоні

могло б призвести до переслідувань українців, адже польські шовіністичні кола активно користали з упередженого ставлення радянських каральних органів до місцевого населення. Попри залучення українців до праці, радянська адміністрація з недовірою ставилася до новопризначених працівників. Вона прагнула заповнювати принаймні частину посад «нейтральними» кадрами – переважно переселенцями з Польщі. Ця група, вихована у польському культурному середовищі, характеризувалася низьким рівнем національної свідомості, що радянська влада намагалася використати, втягуючи таких осіб у підневільну діяльність. Вони ставали інструментом у боротьбі з посиленням народного опору на території Західної України, спрямованого проти політики грабежів, репресій і загального поневолення [32, арк. 1].

Окрім залучення переселенців до цивільної адміністрації, радянська влада активно формувала з них підрозділи допоміжної міліції («стрибки»), які виконували розпорядження органів НКВС. Основу цих формувань становили саме вихідці із західних земель, депортовані з Польщі. Серед них траплялися як особи, які добре орієнтувалися в міжнародній політичній ситуації, так і значна маса малосвідомих людей, над якими радянська влада прагнула встановити повний контроль і використати у власних цілях. Органи НКВС будували свою діяльність насамперед на мережі агентури («сексотів»), використовуючи їхні донесення для організації облав і каральних акцій. Внутрішні війська НКВС проводили масові рейди в усіх напрямках, що призводило до значних руйнувань і жертв серед мирного населення. Водночас ефективність цих дій була відносно низькою [32, арк. 1].

Допоміжні формування («стрибки») виявилися малонадійними, що засвідчували випадки інформування населення про заплановані облави. У зв'язку з цим органи державної безпеки отримали підкріплення у вигляді «запасних частин» чисельністю 60–80 осіб у кожному районі. Ці підрозділи залучалися до проведення засідок, арештів, примусового збору контингентів та інших каральних заходів. Їхній склад був різномірним: старші за віком

учасники проявляли байдужість до виконання наказів, тоді як молодші відзначалися особливою жорстокістю під час ревізій і обшуків. У результаті бойових дій та каральних акцій упродовж звітнього місяця спостерігалися такі втрати: у Буцацькому районі – загибель двох стрільців (ройового Дорошенка та стрільця Чуприми) і важке поранення підпільника Стацька, який згодом помер. Заарештовано шість осіб, у тому числі господарчого третього куреня на ім'я Лев. У Монастириському районі втрати становили п'ять осіб загиблими, серед них підпільники з псевдонімами Тарас, Вадим, Кий, Дніпро та ще один невстановлений. Крім того, заарештовано двох осіб і захоплено пораненого сотенного Остана, якого перевезено до Підгаєць. Втрати ворога оцінюються в одинадцять убитих і близько десяти поранених, знищено чотири господарства. У Коропецькому районі загиблих майже не зафіксовано, однак заарештовано п'ятнадцять осіб, спалено два господарства та депортовано одну родину. У Золотопотіцькому районі також мали місце окремі випадки репресій і знищення майна [32, арк. 1].

Економічна ситуація на території Буцацького надрайону після відновлення радянської влади залишалася вкрай складною. Відсутність системної роботи у сфері відбудови сільського господарства призводила до занепаду виробництва. Колгоспна система фактично не функціонувала, а земельні громади не виявляли жодної активності. Кооперативна торгівля перебувала в занепаді – через централізовану політику розподілу товари майже не надходили до місцевих кооперативів, попри наявність певних запасів на районних базах. Єдиною галуззю, яка продовжувала працювати, була горілчана промисловість: у межах надрайону діяло п'ять горілчаних заводів, що працювали на повну потужність. Для їх охорони від можливих диверсій кожен об'єкт забезпечували 10–20 озброєними охоронцями з місцевих «стрибків». Значну кількість становили також млини, з яких держава стягувала податок у розмірі 15 % від загального обсягу перемелу [32, арк. 2].

У кожному районі виходили місцеві друковані видання, які виконували пропагандистську функцію. Упродовж звітнього місяця основна увага

радянської пропаганди зосереджувалася на підготовці до відзначення річниці жовтневої революції, а згодом – до свята «сталінської конституції». Попри активну агітацію, зазначені заходи не мали очікуваного відгуку серед місцевого українського населення, яке виявляло байдужість або відкрите ігнорування радянських свят. У другій половині місяця пропагандистська робота була спрямована на підготовку до виборів до Верховної Ради УРСР. З цією метою поширювалися брошури про «виборчі права радянських громадян» і «сталінську конституцію», а також виділялися незначні матеріальні ресурси – зокрема, 40–60 літрів гасу на село для проведення читань і зборів у вечірній час [32, арк. 2].

Загалом радянська пропаганда поєднувала дві ключові теми – підготовку до виборів і боротьбу з «бандерівцями». Попри рутинність і заідеологізованість, ця агітація залишалася постійним інструментом тиску на населення. У сфері освіти влада приділяла особливу увагу поширенню російської мови, яку проголошували обов'язковою для вивчення у школах. Однак населення чинило прихований опір – діти неохоче відвідували навчальні заклади. Наприклад, у Золотопотіцькому районі з 1218 учнів фактично навчалися лише 864. Клубна та культурно-просвітницька робота на селі була майже відсутня; лише в окремих райцентрах діяли клуби, діяльність яких залишалася формальною [32, арк. 2].

Соціальну групу місцевої інтелігенції становили насамперед учителі та духовенство. Учителювання перебувало у важкому матеріальному становищі через мізерну заробітну плату, що не дозволяла забезпечити мінімальні побутові потреби, особливо в умовах постійного зростання цін на продукти харчування. У деяких районах, за ініціативи місцевих громад, учителям надавалася певна допомога продуктами. Одночасно влада намагалася розвивати систему «суспільної опіки», формально спрямовану на підтримку соціально вразливих груп, але практично мала переважно пропагандистський характер. Особливої уваги заслуговує становище ГКЦ. Релігійна політика радянської влади на території надрайону мала виразно репресивний характер.

ГКЦ зазнала масштабного переслідування, що було частиною загальносоюзного плану її ліквідації. У більшості населених пунктів церкви були зачинені, а священників зобов'язували залишати свої парафії та виїхати до Львова для «перереєстрації». Наприклад, у Золотопотіцькому районі з 24 парафій залишилося лише двоє священнослужителів: один із них, о. Іван Терешкун із села Зубрівці, підписав перехід на православ'я і, ймовірно, співпрацював із НКВС; інший – священник із села Стінка – очікував арешту за відмову залишити парафію [32, арк. 2].

14 листопада 1945 р. до села Сороки (Бучацький район) прибуло вісім працівників НКВС, які заарештували місцевого пароха о. Бріля за невиконання наказу про виїзд. У той самий день заарештували також о. Стрельбицького, пароха села Звиняч, якого раніше громада вже захищала від арешту, перешкоджаючи діям НКВС. Після повторного затримання, радянські органи безпеки швидко вивезли його з села, аби уникнути спротиву місцевих жителів. Через два дні після арешту о. Бріля до Сорок повернулися працівники НКВС які повністю пограбували його помешкання [32, арк. 2].

Подібні випадки супроводжувалися систематичним нищенням церковного майна. У більшості храмів онфісковано ризи, літургійне начиння, ікони та хоругви. Зокрема, 28 січня 1945 р. в селі Ліщинці (Золотопотіцький район) група більшовиків розгромила місцеву церкву, пограбувавши богослужбові речі й вивізши їх до райцентру. Ці дії викликали глибоке обурення серед українського населення, яке сприймало наступ на духовенство як черговий прояв антинаціональної політики радянської влади. Арешти священників, закриття храмів і грабунок церковного майна сприяли зростанню антирежимних настроїв і посиленню підтримки українського підпілля в регіоні [32, арк. 2].

У повоєнний період ситуація в Бучацькому надрайоні залишалася складною та напруженою. Радянська влада, відновивши свій адміністративний апарат, запровадила політику, спрямовану на підрив традиційних духовних і соціальних опор українського населення. У звітах підпілля зазначалося, що в

багатьох селах заборонено відправу богослужінь, а частина священників, хоча формально ще перебували в парафіях, фактично не могли виконувати душпастирських обов'язків. Це викликало серед людей глибоке моральне спустошення, про що свідчить емоційна реакція селян – «ставали сльози в очах на спомин, бо неділя, а немає кому відправити богослуження» [3, арк. 3

Медичне обслуговування населення перебувало в занепаді. Лікувальні заклади та лікарі концентрувалися лише у районних центрах, тоді як села залишалися без жодної медичної допомоги. У Монастирцькому районі діяла лише одна лікарня і два лікарі; у Коропецькому районі працювало два лікарі та десять санітарок, а в Золотопотіцькому – один лікар і два невеликі лікувальні осередки [32, арк. 3]. У цей же час відбулися значні етнічні зміни. Польське населення майже повністю залишило край – останні родини виїхали на початку звітнього періоду. На місце поляків прибували виселені з Польщі лемки, яких радянська влада залучала до господарських робіт. Частина переселенців прибувала без будь-якого майна, адже їхнє майно було пограбоване під час депортації. Багато з них потребували допомоги в харчуванні й облаштуванні. Попри ці труднощі, українське населення Бучацького надрайону виявляло стійку опірність до радянського режиму. Хоча більшість не мала можливості вести відкриту збройну боротьбу, люди активно підтримували підпілля – матеріально, інформаційно та морально. Загальні настрої характеризувалися вірою в тимчасовість радянської влади й очікуванням змін міжнародної ситуації на користь України. Навіть демобілізовані з червоної армії селяни відмовлялися повертатися до радянських структур, заявляючи, що «якщо треба, хай прийдуть по мене» [32, арк. 3].

У повоєнний час населення Бучацького надрайону становили переважно українці, які зберігали національні традиції, говорили українською мовою, сповідували греко-католицизм і чітко усвідомлювали свою етнічну належність, вважаючи себе нащадками давніх русичів і козаків. Польські колонізаційні осередки, що існували в довоєнний період, повністю зникли

внаслідок переселенської акції 1944–1946 рр. Після встановлення радянсько-польського кордону розпочався обмін населення: польський елемент виїхав на Захід, натомість на терени Бучаччини прибували переселенці – українці із західних земель, що залишилися по польському боці. Одночасно у райцентрах з'явився так званий «східний елемент» – вихідці з Наддніпрянщини та радянської росії, які обіймали адміністративні посади. Національна свідомість місцевого українського населення залишалася досить високою, тоді як серед переселенців із Польщі вона була нижчою: багато хто ідентифікував себе не як українці, а як «лемки» чи «західняки». Це ускладнювало роботу підпілля у справі консолідації нових мешканців. Настрої населення різнилися залежно від місцевості: у більшості сіл спостерігалось вороже ставлення до радянської влади, хоча були й випадки байдужості або пасивності [32, арк. 4].

Незважаючи на посилену радянську пропаганду, скеровану на поширення образу «великої і непереможної» радянської держави, переважна частина населення залишалася прихильною до визвольного руху. Люди вірили у майбутнє звільнення України, часто покладаючи надії на Захід – насамперед на США та Великобританію, які, на їхню думку, могли б розгромити СРСР і сприяти відновленню української державності. Більшовицька влада намагалася зруйнувати внутрішню солідарність громади, поширюючи чвари, зіштовхуючи селян між собою, поділяючи людей на «куркулів» і «бідняків», викликаючи конфлікти між робітниками та міщанами. Проте, попри страх і терор, населення залишалось переважно ворожим до радянської адміністрації. Виконання державних розпоряджень – здачі контингентів, примусових робіт, мобілізацій – відбувалось неохоче й лише під загрозою покарань [32, арк. 3].

Становище села було важким: спостерігався занепад господарства, нестача реманенту, низька врожайність і зменшення посівних площ. Радянська влада не виявляла реальної зацікавленості в поліпшенні економічного становища населення, обмежуючись каральними податковими заходами. Попри складні умови, приблизно 80 % населення підтримувало національно-визвольний рух, надаючи підпіллю різноманітну допомогу – харчі, одяг,

притулок, інформацію. Противники становили незначну меншість і, зазвичай, керувалися страхом чи матеріальними мотивами. Політико-пропагандистська робота ОУН у Бучацькому надрайоні, скерована на підтримання національної свідомості, морального духу й опору більшовицькому режимові, давала відчутні результати навіть в умовах тотального контролю й репресій [32, арк. 4].

Антибільшовицькі акції не залишалися без уваги радянських органів, які застосовували відповідні репресивні заходи. Незважаючи на те, що більшовики прагнули повністю контролювати процеси вилучення зерна та хлібозаготівель, українське населення продовжувало чинити певний опір, виявляючи невдоволення та певний страх перед примусовими заходами. Серед єврейського населення відчувався певний неспокій, а деякі особи намагалися виїхати на захід у пошуках безпечніших умов. Українське населення в цілому зберігало відносну стабільність у соціально-побутовому плані, однак постійний економічний тиск радянської адміністрації суттєво впливав на його моральний стан і настрої. Тиск на господарську сферу був одним із ключових чинників формування у населення почуття соціальної несправедливості. У цій ситуації особливого значення набували організаційні зусилля підпільного руху, який спрямовував індивідуальні та колективні почуття населення на шлях опору та революційної боротьби [32, арк. 10].

З метою придушення українського підпілля НКВС активно розгортало агентурну мережу на всій території. Одним із засобів контролю були арешти, які набували масового характеру та спрямовувалися на моральне деморалізування населення. Під впливом примусових заходів арештовані змушували давати вказівки щодо поведінки та організаційної діяльності на території, що впливало на загальний моральний стан населення. Окрім цього, низький рівень політичної свідомості українських мас також сприяв підвищенню їхньої вразливості перед репресіями. Попри активну пропаганду та репресії, українське населення зберігало критичне ставлення до радянської влади та зберігало надію на можливість відновлення господарського та

культурно-освітнього життя після падіння більшовицького режиму. Повернення біженців із фронтних зон Німеччини та перебування під опікою англо-американських військ сприяло формуванню нових орієнтацій у суспільній свідомості, що включали позитивне сприйняття західних норм управління, культури та організації життя. Порівняльний досвід зустрічі з радянською системою, яка не мала ознак західного ладу, посилив прагнення українців до західної моделі організації суспільного життя [32, арк. 10].

Адміністративний апарат регіону, згідно з попереднім місячним звітом, формувався переважно з представників російської та української національності. На посади нижчих службових одиниць, таких, як-от: сільські радники, секретарі та фінансові агенти, залучалися також окремі представники місцевого населення. У районних центрах до виконання підрядних робіт залучали дівчат із навколишніх сіл, які відповідали встановленим освітнім вимогам. На підставі зібраних матеріалів можна констатувати, що адміністративна обсада районів здійснювалася із врахуванням як кадрових структур, так і функцій Служби безпеки [32, арк. 10].

Таким чином, Бучацький надрайон характеризувався посиленою радянською адміністративною та каральною присутністю, скерованою на контроль господарського життя та придушення українського підпілля. Попри активну агентурну та репресивну діяльність органів МВС і МДБ, місцеве населення зберігало критичне ставлення до більшовицького режиму і прагнення до збереження національної ідентичності. У цих умовах Бучацький надрайон залишався важливим осередком організаційної та соціально-політичної активності українського населення. У надрайоні спостерігалася системна експлуатація сільського населення через примусове вилучення зерна та хлібозаготівлі, що значно погіршувало економічний стан громад. Репресивні заходи та масові арешти застосовувалися для деморалізації населення і контролю над підпільною діяльністю.

2.3. Структурно-кадровий розвиток в Теробовлянському надрайоні

Теробовлянський надрайон, як і інші адміністративні одиниці Західної України, перебував під постійним тиском радянських каральних органів, що суттєво впливало на діяльність підпілля. Аналіз структурно-кадрового розвитку ОУН дозволяє виявити механізми формування мережі організації, систему кадрового підбору, а також методи підтримки зв'язків із місцевим населенням. Вивчення цього аспекту сприяє кращому розумінню здатності підпілля до організаційної самостійності, стійкості проти репресій та ефективності координації дій у складних соціально-політичних умовах.

Упродовж звітнього місяця персональний склад більшовицької адміністрації районів залишався стабільним. На вищих адміністративних посадах працювали партійні працівники, які здійснювали контроль та координацію політичного та економічного життя районів. За національним складом адміністрація була різноманітною: більшість становили росіяни, а також українізовані та русифіковані місцеві кадри, у яких часто конспіративно приховувалося національне походження. Слід відзначити, що переважна частина працівників походила зі східних областей СРСР. В окремих районах, зокрема в Копичинцях і Білобожницях, чисельність адміністративного апарату збільшилася за рахунок демобілізованих кадрів зі східних регіонів, які зайняли раніше вакантні посади, у тому числі ті, що до цього виконували поляки перед переходом кордону за річку Сян. Додаткові обов'язки виконували також місцеві працівники [33, арк. 1].

Серед персоналу слід відзначити більшість лояльних до влади осіб, включно з партійними та комсомольцями. Частина працівників виконувала свої обов'язки формально, без внутрішньої зацікавленості, обмежуючись виконанням наказів. До українського населення адміністрація ставилася переважно неприязно, часто називаючи його «бандьорами». Районна адміністрація брала активну участь у організації колгоспів, проводила мітинги у селах та підписування заяв про добровільний вступ до колективних господарств. Виконання цих завдань здійснювалося як з почуття обов'язку, так

і під страхом репресій. На місцях сільські голови, секретарі та інші працівники намагалися полегшити виконання адміністративних завдань для односельчан, водночас частина кадрів використовувала свої повноваження для особистого збагачення. Поштове сполучення адміністрації контролювалося, листи могли надсилатися в різні регіони СРСР і навіть за кордон, проте частина кореспонденції з невідомих причин не доходила до адресатів. Обмеження пересилання до арештованих та висланих до Сибіру створювало додаткові можливості для працівників отримувати привілеї та хабарі при протекції або особистому впливі [33, арк. 1].

Штатний склад районних підрозділів МДБ становив близько 24–25 осіб у кожному районі. Кадровий контингент формувався переважно з представників східних областей СРСР; за національністю більшість становили росіяни, а також українці, українізовані та русифіковані місцеві кадри. Для посилення контролю в райцентрах та деяких селах були організовані мобільні формування – так звані «стрибки». Адміністрація приділяла значну увагу створенню таких загонів у кожному селі. До складу «стрибків» залучали осіб віком від 17 – до 50 років. Частина молоді намагалася уникнути служби через втечі або симуляцію хвороби, проте більшість змушена була виконувати свої обов'язки. За національним складом переважали українці, головно місцеві жителі або переселенці із західних регіонів, у деяких селах (Семиківці, Косів, Білий Потік, Матіївка, Ридодуби) серед членів загонів зустрічалися поляки. Начальники окремих батальйонів також були українцями, здебільшого східними переселенцями, колишніми партизанами або пораненими військовиками [33, арк. 1].

Частина загонів виконувала поставлені завдання лояльно, однак значна частина складалася з осіб, яких місцеве населення сприймало як «голоту», боячись через їхні грабежі та насильницькі дії. Оперативна діяльність загонів включала патрулювання, перевірку осіб та об'єктів, підсідки на підозрілі місця, а також контроль за пересуванням та поведінкою населення. Функціонування «стрибків» створювало серйозну загрозу родинам

підпільників, оскільки місцеві кадри добре знали жителів сіл і могли швидко ідентифікувати осіб, причетних до підпільної діяльності. Водночас підрозділи НКВС використовували ці формування для збору інформації та зміцнення адміністративного контролю над територією [33, арк. 2].

Більшовицька адміністрація активно займалася організацією колгоспів, проводячи мітинги в селах, на яких пропагували колективізацію, розвиток промисловості та підкреслювали значення трудових досягнень для економіки СРСР. Окрім того, адміністрація здійснювала підготовку населення до проведення весняної посівної кампанії. Особливу увагу більшовики приділяли пропаганді проти західних держав, зокрема Англії та США, виставляючи їх як реакційні сили. Зокрема, у риториці використовували образ Уїнстона Черчілля та його промову у Фултоні, намагаючись переконати населення, що західні країни не піклуються про інтереси місцевого населення, а лише переслідують власні політичні цілі. Такі наративи формували ворожнечу до «бандитів» та підпільних організацій і надавали підстави більшовицькій пропаганді для виправдання репресивних заходів [33, арк. 3].

Більшовики застосовували методи залякування та переконання для перевиховання населення та його лояльності до радянської влади. Наприклад, у пропаганді використовували історії про покарання «бандитів» та обов'язкове носіння уніформ, створюючи образи «покарання за непокору», що повинно було змусити населення до покори та співпраці. Усна пропаганда поєднувалася з поширенням друкованих матеріалів, плакатів та листівок, присвячених популяризації радянських ідей і колективного господарювання [33, арк. 3].

У сфері шкільної освіти більшовики приділяли велику увагу викладанню російської мови та літератури. Водночас навчання української мови та літератури отримувало обмежену увагу, а викладання зосереджувалося на російськомовних підручниках. Пропаганда у школах включала контроль за відвідуваністю та заохочення учнів до активного відвідування занять, хоча

через брак кваліфікованих педагогів та низький рівень підготовки населення ефективність таких заходів була обмеженою [33, арк. 3–4].

Більшовицька адміністрація приділяла значну увагу організації колгоспів, проводячи мітинги в селах, на яких пропагували колективізацію, розвиток промисловості та підкреслювали економічне значення участі у колективних господарствах. Проте населення ставилося до цих заходів скептично, оскільки добре усвідомлювало складнощі життя колгоспників та радгоспників, а також низький рівень забезпечення матеріально-технічними ресурсами. Радгоспи, що діяли на території, зокрема в селах Поцибинці, Підрачики, які отримували від більшовицької влади певну допомогу, призначену для закупівлі сільськогосподарського інвентарю та виплати робітникам. Проте ефективність цих заходів була обмеженою: кошти часто тратилися на дрібні потреби, а необхідного інвентарю або продуктів населення не отримувало [33, арк. 5].

Населення в умовах воєнного часу навчилося самостійно вирішувати господарські питання та практикувало спекуляційні та торговельні стратегії для виживання. Промисловий сектор у районі розвинений частково: функціонували дрібні ткацькі майстерні та заводи, продуктивні протягом місяця. У райцентрах діяли артілі кравців, столярів та інших ремісників, а в Теробовлі – пекарня, частково продуктивні заклади. У районі Гусятин функціонувала крохмальня [33, арк. 5].

У пропагандистській діяльності більшовики зосереджувалися на популяризації колективізації, багатства радянської промисловості та економічної потужності СРСР. Одночасно пропаганда була спрямована проти західних союзників – Англії та США, представляючи їх реакційними силами [33, арк. 5]. Для зміцнення лояльності населення більшовики застосовували методи залякування та демонстрації насильства. Наприклад, демобілізованим військовим розповідали, що ті, хто не підкоряється, стануть «бандитами» і будуть покарані; у пропаганді широко використовували приклади насильства щодо осіб, які відмовлялися співпрацювати. Усна пропаганда поєднувалася з

друкованими матеріалами, плакатами та інформацією, присвяченою підготовці до посівної кампанії та колективізації [33, арк. 5].

Більшовицька влада приділяла значну увагу вихованню дітей у комуністичному дусі, намагаючись через школу формувати ідеологічну лояльність до режиму. Однак більшість учителів ставилася до цього негативно. Релігійне навчання в школах не проводилося, а священники обмежували його проведення лише в церквах. Більшовики офіційно не забороняли таку діяльність, проте вчителі, які організовували релігійне навчання, піддавалися увазі та доганам від партійного керівництва. Директори шкіл намагалися виправдовуватися, посилаючись на те, що церква є відокремленою установою, або на статті конституції, які гарантують релігійну толерантність [33, арк. 4].

Спроби шкільних органів влади залучити молодь до піонерської та комсомольської організації не приносили бажаного ефекту. Учні ставилися до більшовицької ідеології негативно. Як приклад, у школі села Антонівка одна з учительок характеризувала більшовицьких партизанів як героїв СРСР, проте учні розповідали про реальні випадки насильства та грабунків, які вони бачили від цих загонів. Діти чітко відокремлювали радянських партизанів від інших осіб, демонструючи критичне ставлення до пропагандистських меседжів [33, арк. 4]. У деяких школи проводили підготовку до святкових заходів, зокрема до 1 травня, одночасно доручаючи вчителям виконувати функції агітаторів у пропаганді четвертої п'ятирічки. Незважаючи на організаційні зусилля більшовиків, шкільна молодь зберігала критичне або негативне ставлення до пропаганди та ідеологічного виховання [33, арк. 4].

Таким чином, у Тербовлянському надрайоні діяльність більшовицької адміністрації характеризувалася комплексною організацією колгоспів, пропагандистською роботою та контролем населення через мобільні загоны й шкільні установи. Проте місцеве населення ставилося до цих заходів скептично, уникаючи колективізації та відчужуючи ідеологічні впливи.

2.4. Соціально-політична активність в Чортківському надрайоні

Збройно-політична активність ОУН у Чортківському надрайоні відзначалася організованістю та системністю дій, спрямованих на протидію більшовицькому контролю та впливу польської адміністрації. Підпільна діяльність включала як ведення інформаційно-пропагандистської роботи серед населення, так і проведення збройних акцій проти представників влади та колабораціоністських структур. Дослідження цієї активності дозволяє простежити механізми мобілізації місцевого населення, структуру підпільної мережі та тактику ОУН у захисті національних інтересів у складних політичних умовах міжвоєнного періоду.

Організаційна структура та кадровий склад адміністрації району характеризувалися значним впливом більшовицького апарату та спробами ідеологічного контролю над місцевим населенням. Метою більшовицької влади було інтегрувати місцевих працівників у внутрішню атмосферу партійного апарату та забезпечити їхню лояльність до політики СРСР. При цьому особлива увага приділялася працівникам української національності, які, будучи українізованими або русифікованими, намагалися зберегти власне національне походження [34, арк. 1].

На вищих адміністративних посадах у районі переважали працівники зі східних областей СРСР, частково росіяни, а серед місцевих українців було залучено лише незначну частину кадрів – приблизно 14 осіб на весь апарат, що налічував 44–50 співробітників. Внаслідок цього більшість організаційних функцій перебувала в руках представників більшовицького центру, тоді як місцеві працівники виконували допоміжні ролі, часто без реального впливу на прийняття рішень [34, арк. 1].

Структурно районна адміністрація включала керівника, секретаря, кількох дільничних та спеціальних працівників, а також працівників, відповідальних за зв'язки з місцевими громадами. Прокуратура району складалася з начальника та суддівських співробітників, забезпечуючи контроль за правопорядком та виконанням рішень адміністрації. Така

організаційна структура дозволяла більшовицькому апарату ефективно здійснювати контроль над місцевими органами влади, хоча і зі значним обмеженням участі українських кадрів у керівних процесах [34, арк. 1].

Підпільна діяльність українського націоналістичного руху стикалася з активним протидіянням з боку більшовицьких органів. На місцевому рівні відбувалися систематичні операції з контролю населення, включаючи облави, перевірки домогосподарств та арешти осіб, підозрюваних у зв'язках із підпільною мережею. Основною метою цих заходів було забезпечення повного стягнення контингенту та знищення елементів опору. Більшовицькі органи активно вербували агентуру, залучаючи місцевих мешканців для спостереження за сусідами, збору інформації та участі у репресивних діях. Крім того, проводилися нічні та денні рейди, спрямовані на виявлення та ліквідацію осередків підпільної діяльності, включно з облавами в лісових масивах та на віддалених територіях сіл. Результатом таких операцій стали значні втрати серед учасників націоналістичного руху: зафіксовано 58 убитих, 27 арештованих і відправлених на Сибір, а також значні матеріальні втрати організаційного характеру. Попри це, підпільна мережа продовжувала діяти, демонструючи стійкість і здатність відновлювати структуру навіть після масштабних репресій [34, арк. 2].

Адміністративні органи району формувалися за ієрархічною схемою, де кожен підрозділ виконував конкретні функції. Райком партії – чисельність від 5 – до 20 осіб. Основні посади включали: голову, першого секретаря, другого секретаря, помічника секретаря, політичного інструктора та інших спеціалістів. Райвиконком – до складу входили голова райвиконкому та секретар. Районні фінансові органи – голова, головний бухгалтер, бухгалтер та відповідальні за торговельні операції і промисловість. Комсомольська організація – у райцентрах представлена лише секретарем. Сільські ради – голова та інші члени сільських органів управління. Начальники окремих відділів – включали керівників адміністративних і технічних служб. Дільничні керівники – відповідальні за роботу на місцях та контроль за виконанням

партійних і державних директив. Залежно від територіальних особливостей та активності населення, чисельність і якість кадрів у районах могла змінюватися. На територіях із сильним підпільним рухом або проявами опору більшовицькі органи збільшували чисельність адміністративного персоналу та посилювали контроль за виконанням владних функцій [34, арк. 2].

У сільських громадах діяльність читальних і клубних установ була обмеженою та нерегулярною. Більшість цих закладів фактично не діяли, за винятком окремих заходів, організованих місцевими осередками. Література, що поширювалася в таких закладах, мала переважно ідеологічний характер і використовувалася більшовицькою владою для пропаганди. Паралельно відбувалося організаційне залучення молоді до комсомолу та інших форм ідеологічної активності, зокрема шляхом заохочення до участі у сільських комітетах і виконанні допоміжних адміністративних завдань [34, арк. 3].

Щодо інтелігенції, то міська українська інтелігенція здебільшого не брала участі в активній політичній діяльності, сприймаючи більшовицьку владу як домінуючий чинник і уникаючи конфліктів. Сільська інтелігенція, переважно складена з учителів і місцевих спеціалістів, піддавалася впливу комуністичної ідеології, проте її активність у націоналістичних підпільних мережах була обмеженою. Найбільш активними в опорі до більшовицького режиму залишалися окремі вчителі та представники місцевих громад, які не згоджувалися на ідеологічне підпорядкування і проявляли елементи опору [34, арк. 3].

Релігійні громади та священство продовжували виконувати культурно-освітню і моральну функцію, зокрема навчання релігії в церквах, що не заборонялося офіційно, але викликало стеження і втручання з боку шкільної та партійної адміністрації. Більшовицькі органи, включно з НКВС, активно формували агентурні мережі для контролю за місцевим населенням і виявленням осіб, пов'язаних із підпільними організаціями, проте через брак ресурсів та персоналу реалізація цих заходів була неповною [34, арк. 3].

У селах населення переважно не брало активної участі в політичному житті та колективізаційних заходах. Селяни зберігали певну автономію у власних господарських справах, однак постійно перебували під контролем більшовицьких органів влади. Часто місцеве населення піддавалося дрібним адміністративним обмеженням та фінансовим стягненням, що використовувалися як методи впливу й залякування. Більшовицькі органи влади активно проводили спостереження за населенням, застосовували репресивні заходи та здійснювали облави в селах з метою виявлення підпільних елементів і контролю за активними противниками режиму. Водночас вони намагалися вербувати населення та залучати його до діяльності агентурної мережі, однак значна частина сільського населення проявляла опір, приховуючи свої справжні погляди та вдаючи лояльність [34, арк. 4].

Особливо важливою була позиція щодо українського національного руху. Населення здебільшого не підтримувало більшовицьку ідеологію, проявляючи настороженість і навіть відкритий спротив. Водночас польське населення на територіях займало нейтральну або обережну позицію і не мало активної участі у підпільних українських організаціях [34, арк. 4].

Таким чином, аналітична складова хроніки подій «Вісті з терену» дає змогу прослідкувати соціально-політичну ситуацію на місцях у міжвоєнний період. Вона висвітлювала активність більшовицької влади, її адміністративні та пропагандистські заходи, взаємодію з місцевим населенням, а також опір українських громад і підпільних організацій. Аналіз матеріалів свідчить про складність становища сільського населення, обмеженість ресурсів та нерівномірну ефективність радянських інституцій. Особлива увага приділялася способам впливу влади на молодь, інтелігенцію і релігійні структури, що дозволяє оцінити як механізми контролю, так і масштаби соціального спротиву.

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ

«ПОЛІТИЧНИХ ВІСТЕЙ З ТЕРЕНУ»

3.1. Ідейно-пропагандистський дискурс Бережанського і Бучацького надрайонів

Ідейно-пропагандистський дискурс Бережанського надрайону відображає специфіку впливу більшовицької влади на місцеве населення у міжвоєнний період. Він охоплював різні сфери соціального життя – від колективізації та організації трудових колективів до виховання молоді та інтелігенції в комуністичному дусі. У пропагандистських заходах поєднувалися ідеологічні настанови щодо формування лояльності до радянської влади, і маніпуляція суспільною свідомістю через інформаційний контроль, а також підкреслювався негативний образ зовнішніх ворогів. Дискурс відзначався широким використанням усної агітації, публікацій у місцевій пресі, організацією мітингів, клубних заходів та шкільних інструктажів, що мало на меті не лише інформувати, але й активізувати населення на підтримку радянського режиму.

У районах Західної України спостерігалася активна національна робота з урахуванням етнічного складу населення та національних груп. В офіційних виданнях і на заходах пропагувалася ідея дружби народів, рівності всіх націй у рамках СРСР та розвитку національної культури. Практика показала, що ідеї «братерства народів» активно комунікувалися через освіту, культурні та адміністративні інститути [41, арк. 21–22].

Проте на ділі більшовицька влада застосовувала жорсткі методи консолідації, включаючи репресії, голод та примусове переселення, що спричиняло утиски окремих національних груп. Урядова політика передбачала формування у свідомості населення відчуття «старшого брата» у вигляді російського народу, що мало легітимізувати радянську владу та її централізаційні практики. На рівні надрайону посади керівників адміністративних органів здебільшого займали росіяни. На керівних посадах

у місцевих органах влади практично не було представників української інтелігенції, що підтверджувало високий ступінь централізації та етнічного домінування російських кадрів у структурі управління [41, арк. 21].

На всіх рівнях адміністрації, від районних центрів до місцевих осередків, впроваджувалися заходи щодо зміцнення позицій партії, підкреслення «дружби народів» та популяризації подвигів радянських предків. Усе це відбувалося через різноманітні інструменти: публікації у пресі, офіційні заходи, мітинги та культурно-просвітницькі ініціативи. Проте, поряд із офіційним пропагандистським дискурсом, населення стикалося з жорсткими методами контролю, включаючи політичний нагляд, арешти та переслідування «неблагонадійних» елементів. Особлива увага приділялася русифікації та консолідації влади через призначення російських кадрів на ключові адміністративні та партійні посади в районах, що забезпечувало централізований контроль і підтримку ідеологічної лояльності [41, арк. 23].

Водночас у публікаціях того часу, таких, як—от: газета «Радянська країна», активно пропагувалися офіційні інтерпретації історії, наголошувалося на ролі радянської влади у «захисті та піднесенні» національних меншин, а також на потребі співпраці з «старшим братом» — російським народом. Подібні заходи формували у населення уявлення про єдність та соціальну справедливість у межах радянської держави, одночасно легітимізуючи централізовану владу та політичний контроль над регіональними громадами [41, арк. 23].

У звітному періоді передвиборчої кампанії більшовицька влада активно проводила політичну пропаганду та агітацію серед населення, використовуючи місцеві газети, радіо, збори та мітинги. Підкреслювалася «дружба народів» СРСР, з акцентом на міжнаціональну рівність та роль Росії як «старшого брата» у побудові радянської держави. Пропагандистські матеріали висвітлювали досягнення радянської влади, подвиги предків, а також підкреслювали необхідність соціальної лояльності та підтримки політики партії [41, арк. 28].

У той же час, пропагандистська діяльність супроводжувалася економічним і адміністративним тиском на місцеве населення. У селах відбувалися реквізиції хліба, майна та інших продуктів, іноді з насильницькими методами, що змушувало сільське населення дотримуватися лояльності до влади. Місцеві партійні та адміністративні органи, здебільшого під керівництвом російських кадрів, контролювали процеси впровадження радянської ідеології та наглядали за виконанням директив з центру. Водночас така політика мала на меті придушити національну свідомість українців та обмежити вплив антирадянських і визвольних рухів. Постійна пропаганда, посилена економічними та адміністративними заходами, мала формувати у населення відчуття залежності від радянської влади та готовності прийняти домінуючу роль «старшого брата» у міжнаціональних відносинах [41, арк. 28].

У період виборів 21 листопада 1947 р. відбувалася активна кампанія радянської влади щодо мобілізації населення та забезпечення лояльності до партійної влади. Місцеві органи НКВС та застосовували комплекс заходів адміністративного та економічного тиску, зокрема реквізиції продуктів, майна та обмеження пересування, щоб примусити селян брати участь у виборах і дотримуватися директив радянської влади. Згідно зі звітами, у селах відбувалися обшуки, конфіскації та арешти осіб, підозрюваних у непідкоренні політичним вказівкам. Частина населення, особливо українці, намагалася уникати примусу, переховуватися та відмовлятися від участі у примусових колективних акціях. Проте адміністративний тиск, погрози розстрілом та репресії забезпечували виконання партійних планів [41, арк. 29].

Документи того періоду свідчать про системність радянської політики примусу: у районі діяли спеціальні групи для нагляду за дотриманням виборчих директив, а також заходи щодо забезпечення «ідеологічної чистоти» населення. Водночас застосування терору та насильства сприяло формуванню атмосфери страху, що значно обмежувало можливості селян для опору та захисту власного майна [41, арк. 29].

У кінці 1947 р. в Козівському районі спостерігалася активна політична діяльність радянської адміністрації, скерована на контроль за населенням та підготовку до виборчих кампаній. Місцеві органи влади організували збори, наради, публічні виступи та масові заходи, на яких поширювалася офіційна ідеологія СРСР щодо дружби народів та важливості підтримки партії. Згідно зі звітами, проводилися перевірки та інспекції сільських громад з метою забезпечення виконання політичних директив. Для залякування населення застосовувалися адміністративні обмеження, примусова праця, реквізиції продуктів і майна, а також контроль за пересуванням громадян. Особлива увага приділялася запобіганню впливу «зовнішніх ворогів», включно з польськими та західними контактами, а також протидії антирадянським настроям населення [41, арк. 29].

Документи того часу відображають прагнення радянської влади забезпечити політичну лояльність шляхом системної пропаганди, залякування та контролю над громадськими організаціями. Водночас методи примусу створювали атмосферу страху, обмежували автономію селян і ускладнювали будь-які спроби опору. Ці заходи відображали загальнодержавну політику СРСР щодо централізації влади та ідеологічного підпорядкування населення [41, арк. 29].

Місцева адміністрація радянського типу проводила комплекс заходів з контролю та регулювання економічної діяльності населення, зокрема сільськогосподарських господарств. Основна увага приділялася управлінню розподілом продуктів, контролю за цінами, реквізиціями та адміністративними санкціями щодо порушників. Практика показала, що більшість заходів мала примусовий характер, включаючи вилучення хліба та інших продуктів, встановлення нормативів, а також регламентацію продажу й обміну [41, арк. 30].

Місцева влада застосовувала диференційовані підходи до населення: частина громадян отримувала обмежену економічну свободу за умови дотримання адміністративних норм, тоді як порушники підлягали санкціям,

включно з примусовою оплатою, штрафами та конфіскацією майна. Аналіз документів свідчить, що подібні практики мали на меті не лише економічне регулювання, а й посилення контролю над сільською громадою та підтримку авторитету радянської влади. Загалом, політика адміністрації відзначалася централізованістю, систематичним примусом і використанням ідеологічного тиску для мобілізації населення на виконання директив партії. Водночас такі заходи обмежували автономію селянських господарств і створювали атмосферу страху та економічної нестабільності [41, арк. 30].

Робітники підприємств та сільських господарств зазнавали значного навантаження через надпланові завдання, встановлені місцевою радянською адміністрацією. Часто робота виконувалася безоплатно, а надана заробітна плата покривала лише частину витрат на харчування та життєві потреби. Підприємства, зокрема промислові комбінати та радгоспи, змушували працівників залучатися до додаткових робіт, а також здійснювали контроль за забезпеченням продукції державою [41, арк. 31].

Одночасно проводилася партійна політика централізованого управління та ідеологічного впливу, яка включала дисциплінарні заходи, стягнення штрафів і конфіскацію майна. Партійні органи контролювали розподіл продуктів та матеріальних ресурсів, визначали пріоритети у видачі допомоги та встановлювали обов'язкові норми виконання планів [41, арк. 31].

Документи свідчать, що зазначені заходи впливали на соціально-економічний стан населення, обмежували економічну автономію селян і робітників, а також створювали атмосферу страху та примусу. Водночас система адміністративного та економічного контролю слугувала засобом мобілізації населення на виконання партійних завдань та забезпечення стабільності радянської влади [41, арк. 31].

На території району здійснювався суворий контроль місцевих господарств і населення з боку органів державної безпеки та партійних структур. Працівники та члени господарств залучалися до перевірок і обліку матеріальних ресурсів, інколи з участю від 10 – до 50 осіб. Під час таких

перевірок здійснювалися ревізії господарських приміщень, фіксувалися порушення та недоліки, а власники господарств змушували виконувати приписи органів влади, включно з віддачею продукції або майна [41, арк. 32].

Документи засвідчують, що заходи носили масовий і системний характер: органи партійного контролю та державної безпеки проводили рейди, інспекції та обстеження господарств, включно з особистими обшуками. Зафіксовано випадки вилучення майна, продуктів та сільськогосподарської продукції під приводом забезпечення державних потреб і виконання планів. Крім того, здійснювався контроль за харчуванням і життєзабезпеченням населення, особливо у гарнізонних та селянських господарствах [41, арк. 32].

Загальна ситуація свідчила про централізовану організацію контролю, яка поєднувала адміністративні, економічні та ідеологічні механізми впливу, а також залучення населення до виконання планових завдань під постійним наглядом партійних і силових структур. Такі дії зміцнювали владу партії, водночас обмежуючи економічну автономію та особисту ініціативу місцевого населення [41, арк. 32].

За наявними даними, у звітний період на території надрайону активізувалися репресивні та карально-оперативні заходи з боку органів радянської влади. До ключових практик, що системно застосовувалися, належали: нічні й денні облави, ретельні перевірки господарств, арешти підозрілих осіб та групові виїзди гарнізонів і підрозділів міліції для встановлення контролю над населенням [41, арк. 33].

Зазначені заходи супроводжувалися інспекціями на підприємствах і в сільських господарствах (зокрема на будівництві та лініях комунікацій), примусовими залученнями робітників до трудових операцій без належної компенсації та обмеженням базових прав населення. Частими були конфіскації продуктів і майна, адміністративні стягнення та примусове спрямування робочої сили на ремонтні та охоронні роботи [41, арк. 33].

Органи безпеки проводили цілеспрямовані операції проти підозрілих осередків: вербування агентури, виклики на допити, нічні обходи підозрілих

сімей, перевірки осель і підозрілих підводних перевезень. Такі дії призводили до атмосфери страху й самоізоляції в громадах, посилювали недовіру між сусідами й ускладнювали функціонування традиційних економічних та соціальних зв'язків. Документи вказують також на масову мобілізацію силових підрозділів для виконання адміністративних та репресивних завдань: нагляд, контроль за пересуванням, організація каральних виїздів у села й укріплення гарнізонної присутності. Попри певну тактичну ефективність цих заходів, вони послаблювали економічну самодостатність селян і спричиняли матеріальні втрати в громаді, а також підривали довіру до місцевих владних інституцій [41, арк. 33].

Публікації Бучацького надрайону відображали основні політичні акценти радянської влади в регіоні. Вони спрямовувалися на пропаганду ідеології, легітимізацію колективізації та радянських реформ, формування у населення лояльності до партії і держави. Через пресу, наради та інші публічні форми висвітлювалися досягнення соціалістичного будівництва, водночас посилювалася критика «ворогів народу» та противників колективізації.

В публікаціях йшлося про те, що упродовж жовтня-листопада 1946 р. в низці сіл надрайону відбувалися численні дії радянських органів, скеровані на контроль над населенням та перевірку виконання державних розпоряджень. Так, до села Задарів із району прибули чотири більшовики, які вночі організували засідку на околиці села від Лазарівки. 26 жовтня до села Красіїв приїхало 15 більшовиків для перевірки наявності квітів від контингенту, а до села Бобрівник – чотири особи для організації колгоспів. Утім, місцеве населення не прийшло до сільської ради, і вони залишили село безрезультатно [41, арк. 14].

27 жовтня в селі Вістря вісім більшовиків із собаками здійснювали патрулювання полів та організували нічну засідку в селі. У той же період до району були доставлені двоє арештованих осіб з невідомих сіл. У Красієві 12 більшовиків улаштували засідку під лісом. 30 жовтня до села Комарівка

прибули чотири більшовики, які обходили господарства, вимагаючи відомостей про продовольчі запаси [41, арк. 14].

У період 1–6 листопада більшовики проводили ревізії на хуторі Терезіж, а також у селах Вербка, Яргорів, Баранів, Вістря, Лазарівка та Бобрівник, здійснювали перевірки господарств, обшуки та засідки, часто пересуваючись лісами. У Красієві та Задарові організовувалися нічні засідки з невідомою кількістю учасників. Одночасно в районі проводилися комсомольські збори та мітинги, під час яких перший і другий секретарі райкомів висвітлювали ідеологічні завдання, а також відбувалися культурно-розважальні заходи для населення [41, арк. 14]. Дії більшовиків мали комплексний характер: вони включали прямий контроль за населенням, перевірку продовольчих запасів, арешти окремих мешканців, організацію колгоспів та пропагандистські заходи через комсомольські збори та мітинги. Ця діяльність відображає системний підхід радянської влади до забезпечення політичного контролю над сільським населенням і впровадження ідеологічної дисципліни на рівні надрайону [41, арк. 14].

Таким чином, ідейно-пропагандистський дискурс Бережанського і Бучацького надрайонів мав на меті протистояти забезпечення повного контролю радянської влади над місцевим населенням. Через систему партійних зборів, нарад, пропагандистських матеріалів і безпосередніх репресій населення залякували, «перевиховували» та заохочували до підтримки радянської ідеології. Особлива увага приділялася легітимізації колективізації, культурних і літературних ініціатив та підпорядкуванню громади політичним цілям держави.

3.2. Тематичні орієнтири матеріалів Тербовлянського надрайону

Тематичні матеріали Тербовлянського надрайону висвітлюють комплекс подій та процесів, пов'язаних із соціально-політичним контролем радянських органів над місцевим населенням у міжвоєнний період. Значна увага приділялася діяльності більшовиків у селах надрайону: організації колгоспів, проведенню ревізій господарств, арештам, засідкам та патрулюванню, а також пропагандистській роботі через комсомольські збори, мітинги й культурно-освітні заходи. Матеріали фіксують як практичні дії влади щодо контролю над продовольством і населенням, так і інструменти ідеологічного впливу на місцеву громаду, що дозволяє простежити механізми політичного примусу та мобілізації у регіоні.

Тематично матеріали пов'язані з участю каральних військ НКВС проти місцевого населення. Так, на території низки сіл створювалися станиці «стрибків», зокрема в Чорнокінцях Великих, Коцюбинчиках і Сидорові. На початковому етапі діяльність цих підрозділів не проявлялася значною активністю. 14 травня 1946 р. відділ «рубахи» чисельністю 50 осіб прибув до села Коцюбинчики, де провів низку ревізій, після чого пересунувся на південь через ліс. 25 травня поточного року в цьому селі відділ чисельністю 500 осіб оточив населений пункт і провів ґрунтовні ревізії, проте значних результатів не отримав. Під час зіткнення з підрозділом УПА – Схід загинули четверо стрільців, а з боку більшовиків було сім убитих і двоє поранених [53, арк. 1].

1 травня в Гусятинському районі відбулася операція бойової групи за участю відділу УПА, під час якої проведено приховану акцію проти станиць «стрибків». Унаслідок цієї операції знищено 8 членів станиць. 9 травня у селі Чабарівка 60 членів станиць здійснили напад на один із будинків, в якому перебували два підпільники. Під час бою було знищено два підрозділи «стрибків» та начальника районного НКДБ, при цьому загинули й самі підпільники. Того ж вечора в селі проведено додаткову акцію, внаслідок якої було знищено ще два підрозділи.

У другий день операцій проводилася велика облава, під час якої затримано дезертира з Червоної армії та одного підпільника, які були розстріляні. 15 травня в селі Нимбірок Новий відділ «рубачи» у складі 70 кіннотників і 40 піхотинців провів перешуки в лісових масивах та відвідав окремі станичні осередки. 21 травня в присілку Мазурівка перевірено 150 осіб [53, арк. 1].

У Копиченецькому районі 15 травня в Кутівці під час більшовицької нічної засідки було затримано двох підпільників, один з яких втік, а другий був тимчасово затриманий. 18 травня у Орішківцях під час нічної засідки обидва підпільники втекли. 18 травня в Копиченцях проведено облаву, у ході якої трьох підпільників розстріляли. 25 травня в Коцюбинцях більшовики здійснили нічні ревізії підозрілих осель [53, арк. 1]. У Тербовлянському районі більшовики організували станиці «стрибків» у декількох селах, що забезпечували перевірки як удень, так і вночі. Окрім того, проводилися масові нічні операції, у яких брали участь підрозділи НКВС. У Будзанівському районі 12–14 травня відділи «рубачи» провели облави та мітинги у селах, зокрема в Могильницях та Кобилові. 21 травня в Могильниці відбувся мітинг, присвячений забезпеченню виконання контингенту, під час якого органи погрожували вивезенням на Сибір у разі невиконання. 22 травня у Вербівцях і Могильниці більшовики здійснили примусові перевезення населення та обшуки, у ході яких було виявлено приховане зерно [53, арк. 1].

Підрозділи «стрибків» здійснювали організовані рейди на сільські господарства з метою збору зерна та іншої продукції. Зокрема, у Кобиловолоках 24 травня 1946 р. «босяки» прибули до села для реkvізицій, проте на час їхнього приходу частина збіжжя вже була забрана місцевими мешканцями. 25 травня у Пшонецькому та Вудзановому селах відбулися мітинги, присвячені героїчним подвигам підпільників, під час яких бойова група СБ вилучила одного «босяка», гранати та інші предмети. Того ж дня у Папірні відбувалися облави на дівчат, яких примусово мобілізували на роботу в Донбас [53, арк. 2].

У Струсівському районі військові підрозділи НКВС проводили ревізії та облави по селах, включно із закладниками, що знаходилися у прилеглих територіях. До 10 травня 1946 р. вони здійснювали систематичні перевірки у селах Вінавка та Дарахів, де проводили облави, ревізії та ліквідацію підпільників. 20 травня поточного року більшовики здійснили рейд між селами Гуниська та Струсівська Слощ. Під час облави виявлено криївку, де перебували два підпільники. Один із них загинув унаслідок вибуху гранати, а другого було захоплено живим, зв'язано колючим дротом і доставлено в сусіднє село, де його сильно побили [53, арк. 2].

Упродовж жовтня-грудня 1946 р. підрозділи «стрибків» та спеціальних відділів НКВС здійснювали серію операцій на території Теробовлянського, Гусятинського та Копичинецького районів. Зокрема, 23 жовтня 1946 р. в селі Сидорів українські повстанці перехопили чергову групу стрибків, які затримали їх на маршруті. Повстанці відкрили вогонь, що змусило стрибків відступити за межі села; під час цього інциденту стрибки підпалили місцеву дяківку, сподіваючись на імітацію атаки «бандерівців» [53, арк. 3].

У подальші дні через Тернопільщину пройшла значна кількість військових підрозділів спеціального призначення – близько 700 осіб – які проводили облави, засідки та перевірки підозрілих господарств. У Гусятинському районі стрибки неодноразово відвідували село Раків Кут (8 разів), тоді як НКВС у Трибухівцях 15 жовтня 1946 р. арештував місцевого священика за підозрою у протидержавній діяльності. 16 жовтня 1946 р. відбулося жорстоке побиття українки під час нападу стрибків. 18 жовтня 1946 р. у Постолівці підпільницю схопили та побили її матір, після чого обох доправили до районного центру [53, арк. 3].

20 жовтня 1946 р. у Трибухівцях заарештовано стрибка-поляка, який, за повідомленням начальника стрибків, втік у польську банду. 29 жовтня 1946 р. у Городниці в результаті бою загинули начальник стрибків та три члени підрозділу. У вересні проведено кілька операцій у станиці Городниці: арештовано двох стрибків, один із яких втік, а також ліквідовано підозрілу

особу, яка видавала себе за майбутнього повстанця, але виявилася агентом обох сторін [53, арк. 3].

Районні підрозділи НКВС проводили постійні облави, ревізії та арешти у селах Тереховлянського району. Впродовж місяця відзначалася значна активність серед стрибків, багато з яких втекли за підтримки місцевого населення, іноді долаючи значні відстані без документів. У Копичинецькому районі систематичних облав не зафіксовано, проте стрибки та підрозділи спецназу проводили засідки біля підозрілих господарств. У Орішківцях та Сороки 14 жовтня 1946 р. стрибки застрелили місцевого жителя, а 24 1946 р. жовтня арештовано дівчину, яку згодом було звільнено. У Ключинцях 14 жовтня 1946 р. підрозділи «рубахи» здійснювали облави та нічні засідки. Під час однієї операції вбито старшину стрибків, який відмовився підкоритися, а іншого члена підрозділу затримано [53, арк. 3].

Упродовж листопада 1946 р. на території Копичинецького та Гусятинського районів тривали активні антирадянські дії українських повстанців, що супроводжувалися низкою актів ліквідації радянських офіцерів і репресивних заходів з боку НКВС. У селі Кровінка повстанці ліквідували начальника стрибків Івана Петрущенка. У відповідь НКВС арештувало шістьох селян, підозрюваних у вбивстві, але через тиждень усіх їх звільнено. 14 листопада 1946 р. повстанці вбили заступника голови районного виконавчого комітету Степанова та одного стрибка у Струсівській місцевості. Наступного дня НКВС заарештувало 20 селян, підозрюваних у цих убивствах, проте через тиждень усіх відпустили [53, арк. 6].

16 листопада 1946 р. в селі Налужжя було вбито секретаря сільради Станислава Маляра. 18 листопада поточного року НКВС заарештувало сім селян у зв'язку з цим убивством, після чого упродовж тижня їх було звільнено. У Бернадівці 18 листопада 1946 р. повстанці ліквідували інструкторку райпарткому Катерину Іценко; на другий день НКВД арештувало 20 осіб, провівши масові ревізії, після чого 18 із них було звільнено, а двох жінок – Грицьків Марію та Сивульську Ольгу – залишили під арештом [53, арк. 6].

23 листопада 1946 р. в селі Врикуля Нова повстанці ліквідували двох селянок, які діяли як сексоти. Наступного дня НКВС арештувало 25 осіб, з яких через два тижні звільнили всіх, крім двох жінок – Родожвіз Розалії та Гашин Марії. У Копичинецькому районі 12 листопада 1946 р. до села Майдан прибули чотири більшовики, які почали реквізицію майна населення, проте були змушені відступити після прибуття інших підрозділів. 17 листопада до села Перемилова прибув відділ «рубачи» у складі 40 осіб, який влаштував спостереження за пересуванням селян та провів нічні засідки, під час яких було вбито одного місцевого жителя [53, арк. 6].

25 листопада 1946 р. до села Тудорова прибули близько 150 «рубашників» із чотирьох районів. Вони розгорнули систему застав навколо села, а опівночі увійшли до села, провели стислий обшук та перевірку населення у сільраді. 27 листопада через село Тудорів переїжджав відділ рубачи чисельністю 40 осіб, який слідкував за рухом селян та обшукував городи. 29 листопада до Ябунова надійшло 125 рубашників, які після контакту з місцевою кватирою продовжили пересування до села Папірня [53, арк. 6].

У Гусятинському районі 6 листопада до села Нижбірок Новий прибув відділ рубачи чисельністю 100 осіб, зокрема для обшуку господарства Івана Гречуха. Під час перестрілки один повстанець втік, один загинув, а третій був поранений і пізніше розстріляний більшовиками. 10 листопада цей відділ провів ревізії в селі Постолівка, не виявивши нічого підозрілого. 12 листопада підрозділ здійснив напад на гостину в Городницькому лісі, де перебувало 20 повстанців; внаслідок бою один сержант загинув, один отримав поранення. 13–14 листопада відбулися облави на лісові масиви Городниці з боку Трибуховець, під час яких було виявлено та нейтралізовано підозрілі формування повстанців [53, арк. 6].

Упродовж листопада 1946 р. на території зазначених районів фіксується інтенсивна активність українських повстанських формувань та відповідні репресивні заходи НКВС, що супроводжувалися арештами, насильницькими

облавами, масовими ревізіями та ліквідацією співробітників радянських органів.

У Копичинецькому районі відділ «рубахи» упродовж 16–20 листопада 1946 р. здійснював пересування через села Трибухівці, Городниця, Раків Кут, Постолівка та Целіїв, де проводив ревізії господарств, перевірки мешканців, арешти та перевезення осіб до району. Під час цих заходів арештованих жінок тимчасово затримували, після чого їх звільняли. 27–29 листопада 1946 р. відділ перебував у селі Нижбірок Новий, проводив стислий обшук частини села, арештував Івана Гасія, 12-річного хлопця, якого родичі намагалися приховати [53, арк. 7].

У Пробіжненському районі 11–17 листопада 1946 р. НКВС виселило Марію Дубівську із дитиною через засудження її чоловіка за «бандерівство». 13–17 листопада поточного року відбулися арешти 50 осіб, серед яких працівники райцентру та цивільне населення, частина яких пізніше була звільнена. 17 листопада 1946 р. у Чорнокінецькій Волі повстанці спалили сільську раду. У селі Сидорів 17–18 листопада 1946 р. повстанці та відділ «рубахи» проводили короткі перестрілки, ревізії та арешти, під час яких місцеве населення піддавалося примусовим перевіркам, а окремі сім'ї виселялися або заарештовувалися для перевірки [53, арк. 7].

20 листопада 1946 р. у селі Босири начальник стрибків здійснив напад із запальними кулями, унаслідок чого згоріло п'ять господарств. 25 листопада 1946 р. до Чорнокінецької Волі прибув відділ рубахи чисельністю 100 осіб, який провів стислі ревізії, арешти та мітинг із підготовки до виборів. Ввечері підрозділ відбув до району, здійснюючи перевірки та арешти по дорозі через Товстенке і Кривеньке [53, арк. 7].

Під час пересування по селах повстанці використовували маскування та ролеві прийоми для введення місцевого населення в оману, демонструючи належність до своїх формувань та перевіряючи господарства. НКВС та «рубаха» у свою чергу здійснювали масові облави, ревізії та арешти, що

супроводжувалися примусовими виселеннями, перевітками родин, обшуками господарств та залякуванням населення [53, арк. 7].

Матеріали свідчать про систематичний характер збройної діяльності повстанців та одночасну інтенсивну репресивну діяльність радянських органів на території Копичинецького, Пробіжненського та прилеглих районів Тернопільщини. Ця діяльність включала численні арешти, рейди по селах, масові ревізії, спалення господарств, переслідування сімей та конфлікти зі стрибками й «рубачами», що демонструє масштабний характер протистояння між українським підпіллям та радянською владою [53, арк. 7].

У районі Білобожниці 1–8 листопада 1946 р. відділи «рубачи» проводили систематичні перевірки у селах Калинівщина та Віле, арешти та обшуки. Повстанці знищили двох членів відділу «рубачи», що тимчасово квартирував у Віле. У селі Паушівка був арештований Іван Петращик, який, намагаючись уникнути затримання, згодом втік. 8 листопада більшовики проводили нічні засідки, арешти та ревізії по краях лісу [53, арк. 7].

У Скородинцях 13–19 листопада 1946 р. зафіксовано затримання двох розвідників НКВС (жінка з Тербовлі та чоловік російської національності), які намагалися дістатися до повстанських формувань. Старший лейтенант, який прибув до райцентру 16 листопада 1946 р. для адміністративної роботи, був виявлений у селі Суха Юлія, де під час емоційної реакції на лист від доньки вбив енкаведиста, після чого був затриманий. 21–22 листопада 1946 р. відділи НКВС проводили арешти мешканців Вичківців і Звиняча, облави на селян, а також примусово переслідували місцеву живність, що викликало паніку серед населення [53, арк. 7].

23–24 листопада 1946 р. у Скородинцях та Біле повстанці здійснили напади на більшовиків, під час яких було поранено кількох солдатів НКВД, знищено дві одиниці техніки та проведено обстріли, включаючи підрив гранатами у будинку районного штабу. Атенатчик утік, але наступного дня був затриманий і перевезений до Чорткова. 27 листопада в селі Вичківці прибуло близько 60 більшовиків, які організували блокпости на роздоріжжях,

провели нічне кватирування у школі та ревізії в декількох господарствах, після чого пересунулися через Скородинець до лісу та повернулися до району У районі Білобожниці 1–8 листопада відділи «рубачи» проводили систематичні перевірки у селах Калинівщина та Віле, арешти та обшуки. Повстанці знищили двох членів відділу «рубачи», що тимчасово кватирував у Віле. У селі Паушівка був арештований Іван Петращик, який, намагаючись уникнути затримання, згодом втік. 8 листопада 1946 р. більшовики проводили нічні засідки, арешти та ревізії по краях лісу [53, арк. 7].

У Скородинцях 13–19 листопада 1946 р. зафіксовано затримання двох розвідників НКВС (жінка з Теремовлі та чоловік російської національності), які намагалися дістатися до повстанських формувань. Старший лейтенант, який прибув до райцентру 16 листопада 1946 р. для адміністративної роботи, був виявлений у селі Суха Юлія, де під час емоційної реакції на лист від доньки вбив енкаведиста, після чого був затриманий. 21–22 листопада 1946 р. відділи НКВС проводили арешти мешканців Вичківців і Звиняча, облави на селян, а також примусово переслідували місцеву живність, що викликало паніку серед населення [53, арк. 7].

23–24 листопада 1946 р. у Скородинцях та Білій повстанці здійснили напади на більшовиків, під час яких було поранено декількох солдатів НКВС, знищено дві одиниці техніки та проведено обстріли, включаючи підрив гранатами у будинку районного штабу. 27 листопада 1946 р. в селі Вичківці прибуло близько 60 більшовиків, які організували блокпости на роздоріжжях, провели нічне кватирування у школі та ревізії в декількох господарствах, після чого пересунулися через Скородинець до лісу та повернулися до району [53, арк. 7].

Таким чином, події свідчили про постійне протистояння між українським підпіллям і радянськими репресивними органами, що включало збройні сутички, арешти цивільного населення, рейди по селах, масові облави, ревізії господарств, залякування та насильницькі дії щодо місцевих мешканців.

РОЗДІЛ 4

ІНФОРМАЦІЙНІ І НАДЗВИЧАЙНІ ЗВІТИ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ПРАЦІ ОУН

4.1. Генеза та структурні особливості інформаційних і надзвичайних звітів

Дослідження інформаційних і надзвичайних звітів ОУН є важливим напрямом вивчення історії українського визвольного руху 1944–1948 рр. Ці документи становлять специфічний різновид підпільної звітності, що поєднує елементи оперативної інформації, аналітичного огляду та політичного коментаря. Вони відображають не лише динаміку подій на місцях, а й особливості організаційного мислення, способи комунікації в умовах конспірації та реагування підпілля на зміну політичної ситуації. Генеза звітів ОУН пов'язана з формуванням внутрішньої системи зв'язку та звітності підпілля у досліджуваній період, коли в умовах радянського окупаційного режиму виникла потреба у фіксації боротьби, морального настрою населення, втрат і здобутків визвольної боротьби. Ці звіти виконували не лише функцію оперативного контролю, а й слугували засобом історичної пам'яті, фіксуючи щоденну реальність життя підпілля.

Структурні особливості звітів виявляються у чіткій рубрикації, послідовності викладу матеріалу, типології фактів і характері мови, що поєднує офіційно-діловий, публіцистичний і військовий стилі. Аналіз таких текстів дозволяє простежити еволюцію внутрішньої організаційної культури ОУН, рівень дисципліни, інформаційної грамотності й механізми вироблення рішень у підпільному середовищі.

Система звітності в ОУН виникла як складова дисциплінованої підпільної структури, покликаної забезпечити постійний обмін інформацією між різними щаблями Проводу. Її формування бере початок у довоєнний період, коли в середовищі ОУН вироблялися методи звітування та контролю діяльності осередків. Ця практика була суттєво вдосконалена – з'явилися усталені форми документів, визначено їхню періодичність і змістові розділи.

Інформаційні звіти виконували функцію оперативного донесення з терену про поточний стан населення, активність радянських чи німецьких органів, морально-політичні настрої, результати пропагандистської роботи та організаційні здобутки [79, арк. 5].

Надзвичайні звіти, своєю чергою, укладалися у відповідь на важливі події – масштабні репресії, каральні акції, зміни в окупаційній політиці або великі втрати серед кадрів. Структурно звіти мали декілька повторюваних блоків: оцінка становища на місцях, поведінки населення, впливу ворожої пропаганди, характеристика стану осередків, дисципліни, перевірок, підготовки кадрів, аналіз виступів, гутірок, випуску листівок, впливу на маси, забезпечення, матеріальна база, стан господарських пунктів, підсумкові рекомендації, визначення пріоритетів тощо. Зміст таких документів демонструвало поєднання адміністративної логіки (наказово-звітна мова, посилення на інструкції, нумерацію пунктів) і публіцистично-пропагандистських елементів (емоційна оцінка, наголоси на патріотизмі, боротьбі, жертвовності). Це поєднання відображало подвійний характер звітів – вони були водночас і внутрішнім управлінським інструментом, і формою морального звітування перед ідеєю визволення [79, арк. 5].

У звітах за 1944–1948 р. наголошувалося на тому, що настрої серед українського населення залишався пригніченим унаслідок посилення репресій з боку радянської влади. Остання провадила масштабні акції арештів і депортацій, що їх здійснювали «ліквідаційні відділи» за участю співробітників МДБ. Унаслідок цих дій населення було морально надломлене, однак цей стан мав тимчасовий характер: з відходом більшовицьких частин у тил люди знову підносилися духом, виявляючи віру у власні сили. Населення швидко реагувало на успіхи визвольного руху, проте так само швидко впадало у зневіру через тимчасові невдачі. Радянська влада намагалася деморалізувати місцевих мешканців систематичними облавами, арештами, висилками, блокадою сіл, а також вербуванням агентури серед українського й польського населення без різниці віку. Масові арешти супроводжувалися спробами

завербувати заарештованих до мережі «сексотів». Метою цих заходів було довести населення до такого матеріального та морального стану, щоб воно думало лише про засоби виживання, насамперед про хліб, і втратило будь-які самостійні ініціативи. Радянська пропаганда активно поширювала серед населення твердження про «безперспективність боротьби», перекручуючи факти, очорнюючи підпільників і намагаючись представити їх як «бандитів» [79, арк. 1].

Сільська інтелігенція (вчителі, службовці) загалом займала пасивну позицію, хоча частина вчительства підтримувала рух опору й навіть брала участь у самообороні. Міська інтелігенція в основному діяла під впливом більшовицької пропаганди, однак фіксувалися окремі випадки її співпраці з підпіллям, зокрема через читання націоналістичної літератури та поширення інформації про діяльність загонів самооборони. Організаційні кадри ОУН діяли в складних умовах постійних облав і переслідувань. Багато членів організації змушені були конспіруватися, обмежуючи активну діяльність, що негативно позначалося на реалізації окремих планів. Частина організаційних працівників, перебуваючи під тиском репресій, морально ламалася, проте основне ядро залишалося стійким і продовжувало роботу [79, арк. 1].

В окремих районах Чортківсько-Бережанської округи ОУН проведено кілька вишколів, на яких обговорювалися: поточна політична ситуація, питання організаційного зміцнення, інструкції щодо проведення місцевої роботи. Під час цих навчань особливу увагу звертали на дисципліну, конспірацію та господарче забезпечення підпілля. Зазначалося, що в окремих місцевостях бракувало власних господарських магазинів, тому почалися спроби відновлення матеріальної бази. СК здійснила низку успішних операцій проти радянських ліквідаційних груп і агентури, очистивши територію від «стрибків» і сексотів. Водночас відзначалося зростання активності радянських командирів і розвідувальних підрозділів. Через постійний тиск ворога окремі відділи самооборони були змушені переходити до маневрової тактики, зберігаючи боєздатність і готуючись до подальшої діяльності. Попри значні

втрати, підпільні структури зберігали боєздатність, проводили навчальні збори, удосконалювали внутрішню дисципліну та здійснювали операції проти радянської агентури. У звіті підкреслювалося, що більшовицька пропаганда намагалася деморалізувати населення, проте націоналістичний рух продовжував чинити опір і підтримував зв'язки з місцевими громадами [79, арк. 1].

Основну увагу зосереджено на завершенні «чистки» членських кадрів і підготовці до переходу в нову фазу підпільної діяльності – так званого перехідного періоду». Одночасно здійснювалася організація святкування Дня героїв української революції (28 травня), що супроводжувалося активізацією пропагандистської роботи серед населення. Проводилася перевірка роботи референтур, розроблено план ліквідації винищувальних батальйонів і розпочато поширення листівок серед підрозділів Червоної армії, у яких містилися звернення до солдатів («хоробрий брате», «чесний командире» тощо). Одним із важливих напрямків стала підготовка населення до бойкоту радянських політичних заходів і виборчих кампаній [79, арк. 2].

Посилено інтенсивність пропагандистських акцій серед українського населення. У межах терену проведено кілька координаційних зустрічей і нарад із районними провідниками, під час яких узгоджено плани подальшої діяльності. Зокрема, 20 квітня 1945 р. відбулася зустріч із керівництвом району «Ясень», під час якої обговорено питання організаційного зміцнення та підготовки до переходу на новий етап боротьби. Наприкінці квітня 1945 р. здійснено концентрацію сил на межових ділянках надрайону з метою посилення оборони та пропаганди, а також розширення діяльності організаційних референтур у сусідніх районах. Організаційна референтура провела ревізію терену, перевірку кадрів і їхнє очищення в районі «Сосна», а також здійснила перевірку дисципліни в СБ у районах «Ясень» і «Теполя». У декількох підрозділах відбулися військові вишколи теоретичного та практичного характеру, проведено заміну окремих командирів і перевірку бойової готовності [79, арк. 2].

СБ посилила контроль на надрайонному рівні, організувала спостережні пости й закріпила в окремих місцевостях до десяти нових агентів. Пропагандистська референтура провела чотири навчальні збори для пропагандистів, що мали на меті поглибити їхні знання з ідеологічних питань та підготувати до подальшої роботи серед населення. Окрім того, виготовлено та поширено листівки для членів підпілля та СК під гаслом «Борітеся – поборете!». Упродовж місяця на всій території відбулося 29 вишкільних заходів для членів СК та кущових провідників, два святкові сходи до національних дат, чотири контрольні зібрання, вісім публічних виступів і п'ятнадцять закритих нарад, у яких брали участь по 40–60 осіб [79, арк. 2].

Господарча референтура перевірила стан господарських магазинів і майстерень, особливо швейних і кравецьких артілей, а також здійснила контроль за роботою господарських осередків у районах «Батум», «Сосна» та «Мореля». Відзначено позитивні результати праці в деяких санітарних групах і медичних пунктах [79, арк. 2]. Для успішного продовження діяльності необхідно було посилити увагу до пропаганди та мобілізаційної роботи, забезпечити сталість ідейного впливу на маси, а також уникати проявів пасивності серед підпільників. Особливо підкреслювалася потреба у зміцненні дисципліни в середовищі СК та у своєчасному реагуванні на зміну політичної ситуації [79, арк. 2].

Пропагандистська робота на терені виявляла недостатню активність і ефективність. У багатьох селах бракувало громадських виступів, масових заходів і видимих проявів політичної агітації. Відсутні візуальні форми пропаганди – написи, гасла, заклики, що мали б підтримувати моральний дух населення та нагадувати про ідеали визвольної боротьби. Такий стан оцінювався як незадовільний, тому пропонувалося посилити контроль над діяльністю пропагандистських ланок і підвищити рівень їхньої ефективності. Серед основних завдань на найближчий час визначалося завершити організаційну «чистку» та перевірку членських кадрів, а також підрозділів СК, активізувати боротьбу проти радянських «винищувальних батальйонів», не

допустивши використання українського населення у їхніх лавах. Посилити пропагандистську діяльність у селах – збільшити кількість публічних виступів, поширювати національні гасла, зміцнювати віру населення у справу визвольного руху. Проводити контроль за роботою місцевих господарських установ і аптек, забезпечуючи їхню діяльність у координації з підпіллям [79, арк. 3].

Гене́за цих звітів пов'язана з еволюцією організаційної та пропагандистської діяльності ОУН, яка ще в довоєнний період виробила мережу інформаційних осередків і систему звітності. У повоєнний час вони набули особливого значення як засіб комунікації між Проводом і місцевими ланками організації, а також як інструмент фіксації змін у політичному, соціальному та духовному житті українського населення [79, арк. 4].

Відбулися суттєві зміни у світових воєнно-політичних подіях, що спричинило помітні трансформації у житті всіх суспільних верств населення. Капітуляція Німеччини та завершення воєнних дій на європейському фронті позначилися на настроях мешканців регіону, викликавши серед них як почуття полегшення, так і невизначеність щодо подальшого розвитку подій. Зі зміною воєнної ситуації активізувалися репресивні заходи радянської влади, спрямовані на «зачищення» терену від підпільних формувань. Найбільшого тиску зазнали відкриті й рівнинні райони, тоді як лісисті місцевості, розташовані переважно над Бугом, залишалися відносно безпечнішими для дії повстанських груп. У таких умовах ліс відігравав роль природного укриття, що полегшувало організаційну роботу та підвищувало моральний стан населення [79, арк. 6].

Разом із тим спостерігалися різні рівні політичної свідомості мешканців. Значна частина селянства не сприймала завершення війни як початок справжнього миру. В суспільних настроях домінувало переконання, що доти, доки на світі не утвердиться «правда» і справедливий лад, національне життя українського народу не може ввійти у спокійне русло. Це свідчило про збереження віри у власні сили, але також і про схильність до очікування

зовнішньої підтримки. Відзначалося поширення серед населення наївних тлумачень міжнародних подій – зокрема переконання, що нібито Англія та Америка надішлють спеціальні комісії для «визначення українських кордонів». Такі настрої були типовими для південних, більш урбанізованих сіл, населення яких мало активніші контакти з зовнішнім світом. Натомість у віддалених лісових селах подібних ілюзій виявлялося менше; тут переважали релігійно-витримані погляди й віра в «Божу волю» щодо визволення України [79, арк. 6].

Особливої уваги заслуговувала поведінка колишніх вояків, що повернулися з фронтів. Вони, пройшовши «школу життя» на війні, здебільшого виявляли готовність до подальшої боротьби за державність, адже переконалися на власному досвіді у ворожості радянського режиму та його непохитній колоніальній політиці. Значну зацікавленість у середовищі населення викликала міжнародна конференція в Сан-Франциско, де, за поширеними чутками, мали визначати нові кордони європейських держав. Багато мешканців вірили, що на ній «порушать і українське питання», що свідчило про стійке прагнення до державної самостійності, виявлене у формі сподівань на зовнішнє втручання [79, арк. 6].

Узвичаєна поведінка населення щодо повстанців була неоднорідною й визначалася багатьма чинниками – соціально-економічним станом, географічною віддаленістю та ступенем проникнення ворожої агентури. У багатьох селах спостерігалася співчутлива позиція: старші люди та бідні селяни приймали повстанців, ділилися з ними їжею та забезпечували тимчасовий притулок, незважаючи на загрозу репресій. Разом із тим у низці громад домінувало відчуття страху і недовіри; зустрічі з повстанцями могли супроводжуватися руйнуванням майна, оскільки стихійні каральні акції призводили до матеріальних втрат для тих господарств, що потрапляли під підозру. Ставлення до повстанського руху не можна розглядати як однорідне – на сусідніх населених пунктах воно могло різнитися радикально [79, арк. 7].

Відмінності в реакції населення корелювали з рівнем політичної свідомості та з мірою впливу місцевих еліт. У більш урбанізованих місцевостях, де інформація доходила швидше, поширеніше було очікування зовнішнього втручання та надмірні сподівання на міжнародні рішення. У віддалених лісових селах домінували більш релігійні та терплячі настрої. Там віра в Боже провидіння та прагнення зберегти оселі й майно часто переважали політичні маніфестації [79, арк. 7].

Особливу роль відігравали демобілізовані солдати і колишні фронтовики. Пройшовши «школу війни», вони демонстрували більшу готовність до організованої боротьби за державність і частіше ставали активною опорою підпілля. Інтелігенція (вчителі, священнослужителі, чиновники) у більшості випадків займала неоднозначну позицію: окремі її представники підтримували рух і навіть долучалися до самооборони, інші – огляду на страх перед репресіями або залежність від посадових привілеїв – виявляли пасивність або лояльність до режиму. Це поділення серед інтелігенції значною мірою впливало на характер пропагандистської та мобілізаційної роботи у громадах [79, арк. 7].

Діяльність більшовицьких каральних органів мала системний і багатоступеневий характер: репресивні акції супроводжувалися масовими облавами, залякуванням, вербуванням агентури, а також системним використанням агентури. Тактика включала як відкритий терор (масові облави, арешти, побиття), так і «м'якші» форми тиску – підкуп, психологічні операції, інсценовані «амністії», які мали розколоти довіру в громаді та витіснити підпільну активність. Масові каральні заходи, нерідко охоплюючи кілька сіл, переслідували мету не лише фізичного знищення підпільників, а й залякування широких верств населення з тим, щоб ізолювати рух і зменшити його соціальну базу [79, арк. 7].

Ефективність підпільної роботи залежала від розуміння локальних соціокультурних особливостей, посилення заходів конспірації й одночасного розвитку системи моральної підтримки населення. Для збереження довіри

громад необхідні були як системні пропагандистські зусилля, так і конкретні заходи соціального захисту найуразливіших верств, що дозволяли б мінімізувати наслідки каральних акцій і зберегти ресурсну базу підпілля [79, арк. 7].

У ході дослідження встановлено, що формування інформаційних і надзвичайних звітів мало комплексний характер і відображало розвиток організаційних структур підпільних рухів, зокрема ОУН. Генеза таких звітів зумовлювалася потребою централізованого обліку політичної, соціальної та оперативної ситуації на контрольованих територіях, а також необхідністю координації дій підпільних осередків і реагування на надзвичайні події.

Структурні особливості цих документів свідчать про систематизацію інформації за певними категоріями: охоплювалися соціальний склад населення, рівень його підтримки або опору, діяльність більшовицьких та інших каральних органів, а також оперативна активність підпільних груп. Особливу увагу приділяли оцінці настроїв населення, ефективності пропаганди та морального стану організаційних кадрів. Надзвичайні звіти відображали динамічність ситуації та оперативну необхідність прийняття рішень, а інформаційні – планування і аналіз поточної роботи, контроль за виконанням завдань і мобілізацію ресурсів.

Інформаційні та надзвичайні звіти ОУН виступали не лише інструментом внутрішньої координації, а й засобом управління суспільною свідомістю та підтримки підпільної діяльності в умовах репресій і воєнної невизначеності. Вони поєднували функції стратегічного планування, оперативного реагування та соціально-психологічного впливу, що робило їх ключовим елементом організаційної ефективності підпільного руху.

4.2. Тематичні напрямки та проблемно-змістові акценти звітів

Вивчення тематичних напрямків та проблемно-змістових акцентів звітів є важливим аспектом дослідження організаційної діяльності підпільних рухів, зокрема ОУН. Звіти виконували не лише документально-фіксувальну функцію, а й слугували інструментом стратегічного планування, аналізу соціально-політичної ситуації та координації дій різних осередків організації. Тематичні напрямки звітів відображали пріоритети організаційної роботи, зміст яких визначався актуальністю завдань, станом підпільної мережі та зовнішніми обставинами, включно з репресивною діяльністю окупаційних та радянських структур. Проблемно-змістові акценти звітів концентрували увагу на ключових питаннях, таких як мобілізація населення, контроль за виконанням завдань, оцінка ефективності пропагандистської діяльності, стан морального духу та дисципліни організаційних кадрів, а також аналіз дій противника. Систематичне дослідження цих аспектів дозволяє виявити закономірності інформаційної роботи підпільних структур, їхню здатність адаптуватися до змінних умов та підтримувати організаційну цілісність у складних соціально-політичних умовах.

Певна увага приділялася санітарним звітам. У межах надання першої медичної допомоги 32 родинам забезпечено лікування санітарними засобами, зокрема сірчаними таблетками для зняття головного болю та перев'язувальним матеріалом. Упродовж зими 1946 р. виліковано 5 стрільців, хворих на екзему, 7 стрільців з черевними захворюваннями; одному хворому одночасно лікували ревматизм молочними ін'єкціями. Для профілактики тифу щеплення отримали 15 стрільців. Загальна кількість осіб, охоплених медичним обслуговуванням, не уточнювалася в наданих матеріалах [80, арк. 4].

Влітку 1946 р. спостерігалось поступове зниження захворюваності на плямистий тиф. У селі Більче-Золоте його епідемія практично припинилася, нових випадків не зафіксовано. Аналогічна тенденція спостерігалася у Заліщицькому районі. В окремих населених пунктах Борщівського, Тлустенського та Ягільницького районів реєструвалися поодинокі випадки

захворювання на плямистий тиф. Кількість венерично хворих у терені залишалася високою, проте її точне встановлення ускладнювалося конспіративною поведінкою хворих, тож дані співпадали з показниками попереднього місяця. У Борщівському та Ягільницькому районах зафіксовані поодинокі випадки червінки та грипу. Частково населення одужало від корости. Гігієнічний стан населення залишався незадовільним: поширені були бруд, неохайність, нехтування особистою гігієною, що зумовлювало високий ризик захворювань. Санітарна пропаганда діяла обмежено через недостатню кількість контактів санітарних працівників із населенням, оскільки вони постійно були задіяні при хворих [80, арк. 5].

У червні-липні 1946 р. підготовлено 7 пар білизни: 3 пари білого, 2 пари зеленого та 2 пари синього кольору. Із попереднього місяця збереглася одна пара білого одягу. Санітарна допомога включала 4 пари хусток, матеріал для перев'язування, полотно, 3 особам – очні краплі, 5 особам – мазь проти загноєних ран, включно, 5 особам – краплі при червінці. Санітарною пропагандою охоплено 25 осіб [80, арк. 5]. У звітному місяці вилікувано 6 осіб хворих на «черяки» [80, арк. 6].

За результатами спостережень, гігієнічний стан серед населення оцінювався як низький. Люди переважно не дбали про порядок особистого життя та стан свого господарства, пояснюючи це зовнішніми обставинами, хоча насправді значну роль відігравала лінь та недбалість самих мешканців. Серед поширених захворювань відзначалася червінка. У селах Борщівського району – Вовківці зафіксовано 2 хворих, у Глубічку – 2 особи. У селі Більче-Золоте відзначено спалах тифу – упродовж місяця захворіло близько 15 осіб [80, арк. 6].

Венеричні захворювання серед населення зберігалися, проте точну кількість хворих встановити неможливо через «конспіративну» поведінку пацієнтів. Найбільше поширення цих недуг пов'язане з контактами з військовими та особами, які перебували під контролем більшовиків. Значну роль у розповсюдженні цієї хвороби відіграли підлітки та молоді жінки, які

мали контакти з зараженими особами [80, арк. 7]. Окрім того, серед населення спостерігалася короста, «черяки», застуди та ослаблення фізичного стану через недостатнє харчування. З настанням холодного періоду почали зростати випадки захворювань органів дихання. Загалом, населення демонструвало низьку зацікавленість у покращенні гігієнічного стану, що значною мірою пов'язано з умовами терору та впливом більшовиків [80, арк. 6].

З настанням зими 1946 р. заготовлено 30 індивідуальних пакетів та 10 бандажів, 1000 г сірчаної мазі. Заготовлено 4 комплекти військових уніформ, з попереднього місяця залишалось 4 комплекти. Відремонтовано 2 пари білизни зеленого та 3 пари білого кольору. Матеріальну допомогу: надано 1 родині, їм видано 250 крб. Санітарну допомогу надано 49 особам, включаючи лікувальні засоби проти «черяків», кашлю, грипу, очні краплі та сірчану мазь [80, арк. 7]. У санітарних звітах за січень-березень 1946 р. в надрайоні Чортків медиками ОУН використано 310 різноманітних медикаментів [81, арк. 1–12], за квітень-червень поточного року – 329 [81, арк. 13–25]. У списку медикаментів за 1945–1946 рр. подано цифру – 593 [82, арк. 1–12].

За свідченням місцевої мешканки, прізвище з міркувань безпеки не вказано, зафіксовано випадок, коли знайомі їй особи, очевидно під тиском або за вказівкою більшовицьких структур, повідомляли про заходи, пов'язані з вербуванням молоді. Під приводом надання медичних процедур та профілактичних кампаній здійснювався фізичний вплив на молодь. У зв'язку з викритим фактом авторка висловлювала недовіру місцевого населення до розпоряджень «служби здоров'я» більшовиків щодо молоді [80, арк. 9].

У доповідях референтів ОУН зверталася увага на практику надсилання районними уповноваженими спеціальних посланців до сільських рад з вимогою організувати виступи священників на підтримку щеплень та інших медичних акцій. Авторка наголошувала, що такі інструменти адміністративного тиску, застосовувані в умовах загостреної політичної боротьби за державну самостійність, спричиняли підозри в намірах більшовицької політики. Замість охорони здоров'я населення, вони

виконували функцію деморалізації та послаблення національної єдності, шляхом вербування молоді та дискредитації членів ОУН [80, арк. 9]. На нашу думку, фіксація подібних фактів мала двояке значення – як джерело для вивчення практик медичного впливу окупаційних режимів та індикатор рівня суспільної недовіри до державних ініціатив в умовах соціальної напруги.

Зважаючи на складну ситуацію, що склалася з вербування молоді до агентури НКВС, Чортківсько-Бережанська округа ОУН у «Праці над вихованням молоді» [83, арк. 1–4]. Наголошувалося на тому, що національна ідентичність молоді зберігалася, хоча молодь у певних умовах проявляла її не завжди повною мірою. Свідомість молоді формувалася переважно стихійно, під впливом пережитих подій, і часто спиралася на спрощені образи та категорії мислення. Значну роль у цьому відігравала праця, що покладалася на молодь у зв'язку з відсутністю батьківського нагляду, а також обмежена зацікавленість світовими подіями та національним життям, що проявлялася переважно серед населення Західної України [83, арк. 1].

У загальному сприйнятті, молодь оцінювала ситуацію, орієнтуючись на боротьбу з ворогом та підтримку повстанського руху. Приблизно половина молоді покладала надію на повстанців, пов'язуючи з ними майбутні події та зміни, і готова за відповідних умов долучитися до боротьби. Водночас прояви лояльності до більшовиків спостерігалися серед обмеженої кількості комсомольців та морально деморалізованих дівчат. Молодь у більшості своєї неухильно дотримувалася вказівок більшовицького керівництва, що обумовлювалося страхом перед репресіями та терором [83, арк. 1].

Прагнення молоді можна було поділити на дві основні групи: одна намагалася здобувати знання, інша – готувалася приєднатися до повстанського руху. В окремих випадках спостерігалися спроби здобути вигоду шляхом співпраці з ворогом, проте це явище було рідкісним. Моральний стан молоді перебував під негативним впливом тривалих воєнних потрясінь, відсутності батьківського нагляду, поганого прикладу оточення та деморалізуючого впливу більшовицьких структур. Це проявлялося у неморальній поведінці,

курінні, вживанні алкоголю, занедбанні щоденних обов'язків і побутових справ. Ставлення молоді до старших і батьків погіршилося, що частково пояснювалося зміною соціального статусу молодої людини в родині та втратою авторитету старших осіб [83, арк. 1].

Водночас у тих місцевостях, де зберігався вплив національно свідомих структур, молодь демонструвала високу зацікавленість національним життям і активно залучалася до повстанського руху. Сільська молодь, зазвичай, проявляла згоду та співпрацювала з повстанцями, беручи участь у зборах та допомагаючи у реалізації їхніх завдань. Збереження національної свідомості та мобілізація молоді до повстанського руху можлива лише через систематичну роботу з нею, посилення виховного впливу та підтримку передових її представників у кожній місцевості [83, арк. 1].

Міська молодь характеризувалася деякими відмінними рисами порівняно зі сільською. Національна ідентичність та свідомість проявлялися менш виразно і мали переважно прихований характер. Зацікавленість міської молоді національними питаннями була обмеженою та часто зводилася до прагнення забезпечити власне виживання або участь у розвагах. Лише незначна частина молоді проявляла бажання здобувати знання в школах або на курсах. Відношення міської молоді до національно-визвольного руху здебільшого було позитивним. Виявлялися випадки активної підтримки: молодь допомагала поширювати літературу та агітаційні матеріали, іноді долучалася до діяльності організацій. Негативне ставлення до руху зустрічалося лише серед обмеженої групи осіб, зокрема комсомольців та соціально деморалізованих верств, пов'язаних із більшовицькою владою [83, арк. 2].

Вплив більшовицької пропаганди на міську молодь був сильнішим, ніж у селах, через примус до вступу в комсомол і деморалізуючий вплив більшовицьких структур. Це спричиняло поширення аморальної поведінки: куріння, зловживання алкоголем, сварки, бійки тощо. У виховній роботі з міською молоддю проводилися збори, сходини та зустрічі з передовими

представниками спільноти. Тематика включала національно-визвольну боротьбу, роль молоді в сучасних обставинах, критику комсомолу та заохочення до самоосвіти й підтримки високих моральних засад. Поширювалася література на історичну та політичну тематику, зокрема видання «В новій дійсності», «Напад відповідь», «Демократизація Європи» та статті в журналі «Ідеї і Чин». Молодь проявляла зацікавленість, проте сприйняття матеріалів часто було поверхневим і потребувало детальних пояснень для повного розуміння [83, арк. 2].

Середньошкільна міська молодь була соціально різномірною – переважно це українці з міст та ближніх сіл, рідше – учні з віддалених сіл. Високий відсоток учнів українського походження спостерігався у старших класах. Значна частина учнів відвідувала школу, уникаючи примусових робіт на Донбасі, і лише невелика частина демонструвала щире зацікавлення навчанням [83, арк. 2]. Серед учнів спостерігалися поодинокі випадки симпатій до більшовиків, проте їхня кількість була незначною. Ці учні, переважно дівчата, з часом піддавалися поступовій деморалізації та ставали об'єктом насмішок серед однолітків. Навіть серед тих, кого відібрано для «особливої» роботи, можна відзначити брак ініціативи, обережність у діях та значний перестрах, що часто призводило до припинення їхньої діяльності. Водночас ці учні, зазвичай, були найкращими в класі і могли слугувати прикладом для інших [83, арк. 3].

Учительський склад середньої школи переважно представлений педагогами зі східних областей, рідше траплялися місцеві вчителі-українці. Серед них було декілька осіб російської національності, які викладали російську мову. Значна частина педагогів була членами комсомолу, проте вони практично не займалися організаційною діяльністю та підтримували лише загальний інтерес до розвитку подій і наростання міжнародних непорозумінь між СРСР та союзниками, симпатизуючи останнім. Виховний вплив на національно-визвольний рух вони не здійснювали. Ставлення учнів до більшості вчителів переважно позитивне, за винятком тих, хто викладав

російську мову або демонстрував відкриту прихильність до більшовицької партії. У таких випадках учні могли «зривати» уроки, іноді навіть це робили сини партійних активістів [83, арк. 3].

Комсомольські організації існували у кожній школі, проте їхня діяльність носила формальний характер. Внутрішні взаємини між учнями здебільшого позитивні, за винятком окремих конфліктів із представниками східних областей або росіян, що часто призводило до сварок або бійок. Школа мало уваги приділяла вихованню молоді. Пропагандистський апарат на батьківських зборах систематично звертав увагу на виховання дітей під впливом більшовицької пропаганди. Завдяки цим заходам у селах рідко спостерігалось виховання учнів у комуністичному дусі, натомість в районних центрах цим займалися переважно партійні комітети [83, арк. 3].

Більшовики приділяли значну увагу молоді, як міській, так і сільській. Вони прагнули постійно встановлювати контакт з молодими людьми та посилювати свій вплив. Це проявлялося на зборах, мітингах, конференціях та інших заходах, коли більшовики спеціально зверталися до молоді із закликами та настановами. Особливу увагу приділяли дівчатам, на яких чинили згубний вплив. Для залучення молоді до своєї діяльності застосовували різні методи шантажу та примусу, що створювало основу для вербування агентури через комсомольські організації [83, арк. 4].

Кількість комсомольських організацій у регіоні встановити було доволі складно через їхню конфіденційність, особливо у селах. Найбільш поширена організація функціонувала у надрайоні, що налічувала 40 комсомольців, її діяльність охоплювала майже усі села. Якісна характеристика комсомольців була низькою. Так, у селах вони залучали в основному деградованих осіб, які вступали до організації лише через обіцянки більшовиків. Натомість у містах комсомольцями ставали здебільшого найкращі учні, які вступали до організації через формування майбутньої кар'єри. Робота комсомольських організацій в основному зосереджувалася на підготовці кадрів і залученні молоді до організаційної діяльності, зокрема до підготовки до виборів. Проте

ця діяльність обмежувалася зборами комсомольських організацій і носила формальний характер. Деякі первинні організації не виконували покладених на них функцій, оскільки керівництво та члени їх ігнорували або навіть бойкотували [83, арк. 4].

У деяких школах надрайону та всіх школах районних центрів діяли піонерські загони, що нараховували 150 школярів, керівництво якими здійснювали піонервожаті, переважно учителі-комсомольці. Сільські клуби практично не функціонували, активними залишалися лише районні клуби та клуби у містечках і селах із постійним більшовицьким гарнізоном. Пропагандистські та організаційні кадри докладали значних зусиль для поширення комсомолу та відновлення роботи клубів. Водночас робота серед молоді відбувалася повільно, а у деяких районах ледве започаткована, що пояснювалося постійним браком кваліфікованих кадрів для організаційної роботи з молоддю [83, арк. 4].

У «Завданні молодого покоління» [83, арк. 5–6] зверненому до національної та свідомої української молоді йшлося про те, що виховання молодого покоління було основою для зміцнення національної свідомості та розвитку відповідального громадянина. Воно мало здійснюватися для добра як окремої особи, так і народу загалом, а успішність виховного процесу залежала від систематичного впливу, повторювання необхідних обрядів, уявлень і норм духовного життя, а також від прикладу особистості виховника. Виховання передбачало формування в молоді відваги, чесності, вірності та моральної витривалості, мало ґрунтуватися на практичних випробуваннях, які загартовували тіло та дух, фізичні навантаження, витривалість у труднощах, переносіння холоду, голоду та втоми тощо. Такі умови мали сприяти формуванню мужності, самодисципліни та готовності до виконання обов'язків. Основними принципами виховання були систематичність, приклад особистості виховника, поєднання моральних та фізичних вправ, поступове збільшення навантажень, формування звички до самовдосконалення та відповідальності. Молодь мала вчитися ставити обов'язок вище власних

бажань, дотримуватися слова, не порушувати довіри, сміливо протистояти небезпеці та виявляти твердість у повсякденному житті. Виховання передбачало підготовку до майбутніх випробувань та здатність до самостійного прийняття рішень у складних умовах. Практика гри та спортивних змагань сприяла розвитку самоопанування, колективної взаємодії та витривалості. Перемога чи поразка в ігровій діяльності використовувалася як уроки для формування характеру та навичок стратегічного мислення [83, арк. 5–6].

Таким чином, аналіз тематичних напрямків і проблемно-змістових акцентів звітів дозволяє констатувати, що вони виконували комплексну функцію документування, контролю та управління діяльністю відповідних структур. Основні тематичні блоки звітів охоплювали санітарно-гігієнічну діяльність, навчально-виховну роботу. Проблемно-змістові акценти концентрувалися на ключових аспектах соціальної та політичної ситуації в регіоні: стан здоров'я населення, ефективність пропагандистської та освітньої роботи, рівень дисципліни та відповідальності серед контингенту, а також ризики, пов'язані з ворожою діяльністю та політичними репресіями. звіти виступали не лише інструментом внутрішнього обліку, а й засобом оцінки ефективності діяльності на місцях, виявлення проблемних зон і визначення пріоритетів подальшої роботи. Вони відображали взаємозв'язок між соціально-політичними реаліями та оперативною діяльністю відповідних органів, що дозволяє розглядати їх як комплексне джерело для наукового аналізу історичних та соціальних процесів.

4.3. Репрезентація пропагандистських стратегій і тактик у звітах

У період 1944–1948 рр. діяльність Чортківсько-Бережанська округа ОУН відзначалася активною інформаційно-пропагандистською роботою, спрямованою на консолідацію населення, мобілізацію молоді та формування опору радянській владі. Звіти, які склалися членами ОУН та її структурними підрозділами, виконували не лише функцію обліку та контролю, а й відображали специфіку пропагандистських стратегій і тактик організації. Дослідження репрезентації пропагандистських практик у цих звітах дозволило простежити методи формування національної свідомості, вплив на громадську думку та способи протидії радянській ідеології. Особливо важливо виявити, як у звітах відображалися організаційні підходи до роботи з молоддю, інтелігенцією та селянством, а також способи легітимації дій ОУН і конструювання образів «ворога». Аналіз таких документів дає змогу зрозуміти, яким чином пропаганда поєднувалася з практичними заходами організації, сприяла формуванню внутрішньої дисципліни та мобілізації населення на підтримку національно-визвольної боротьби.

Важливою складовою репрезентації пропагандистських стратегій і тактик у звітах Чортківсько-Бережанська округа ОУН була участь в бойових діях проти загонів НКВС, підрозділів Червоної армії. Зокрема, у 1947 р. з усіх сіл виїхали відділи Червоної армії, які раніше брали участь у боротьбі з нашими підрозділами. Ці відділи або повністю залишили район, або сконцентрувалися у своїх постійних місцях дислокації. До цього часу було помітне значне зацікавлення червоноармійців діяльністю повстанського руху. Для більшості червоноармійців і місцевих уродженців Східної України боротьба була незрозумілою, і під час зустрічей із населенням вони запитували, хто такі «бандерівці» та за що вони борються [84, арк. 1].

Діяльність повстанців часто виглядала для них дивною, зважаючи на те, що вони сприймали її як локальну українську боротьбу, а не загальнорадянську. Водночас червоноармійці зазначали, що не розуміють причин спротиву, адже їм «дарують життя та свободу». У деяких випадках

спостерігалось інформування населення про облави, арешти та пересування підрозділів повстанців, а також намагання запевнити місцевих жителів у тому, що «вони не винні у затриманнях». Під час облав червоноармійці іноді не помічали повстанців, а після їхнього відходу починали стріляти. Загалом спостерігалася обмежена пропагандистська діяльність з боку Червоної армії, яка зводилася переважно до пояснень під час окремих зустрічей та спостережень за місцевим населенням, без систематичної роботи щодо формування громадської думки [84, арк. 1].

Під час однієї з бойових операцій Чортківсько-Бережанської округи ОУН було знищено 12 окупантів, 13 – поранено [84, арк. 1]. 27 червня 1946 р. до села Лисовець прибув загін УПА чисельністю близько 40 осіб – стрільці та підрозділи місцевого підпілля, озброєні кулеметами та автоматами. Загін здійснив напад на станицю винищувального батальйону, в якій перебувало близько 25 осіб. Вогнем автоматичної зброї поранено 4 особи. Приміщення станиці, яке було муроване та криття бляхою, залишилося не пошкодженим завдяки попередньо підготовленим оборонним спорудам: стрілецьким ровам, колючому дроту та кулеметним позиціям. Під час нападу стрільці поширювали серед населення лозунги проти більшовиків і «ястребків», після чого залишили село. Внаслідок цього нападу більше не було спроб більшовицьких сил відновити діяльність у Лисовці [85, арк. 1].

Улітку 1946 р. підрозділи УПА продовжували операції в Заліщицькому районі та прилеглих лісах. 14 липня поточного року загін чисельністю близько 10 осіб прибув до села Лавиня і здійснив обшук станиці винищувального батальйону, вилучивши 19 гвинтівок, один кулемет, кількасот набоїв та інше військове спорядження. Жертв серед загону УПА не було. Стрільці також здійснили рейд сільською радою, знищили документацію та устаткування молочної ферми, розповсюдили антибільшовицькі лозунги та деморалізували присутніх урядовців. Після проведених операцій у районі більше не існувало діючих підрозділів винищувального батальйону [85, арк. 1].

23 липня 1946 р. підрозділ УПА, сформований з теренової округи та стрільців, організував засідку на шляху Устечко-Товсте. Цільовим об'єктом стала автомашина, в якій перебували більшовики разом із цивільним чоловіком та трьома жінками. Під час відкритого вогню трьох більшовиків ліквідовано, однак через присутність цивільних жінок знищення їх не проводилося – жінок відпущено додому. Автомобіль, у якому перебували дві бочки бензину, спалено. Серед загиблих більшовиків було двоє кандидатів у партію та один комсомолец, за національністю – двоє росіян та один мордвин. В ході засідки захоплено три автомати і одну коротку гвинтівку. Незабаром з Устечка прибули підрозділи з кулеметом та мінометом, змусивши стрільців відступити. Наступного дня на місце події прибули додаткові сили НКВС з танкеткою. Повстанці відступили, не зазнавши додаткових втрат, засідка мала демонстраційний ефект для сільських мешканців, призвела до відмови більшості з них співпрацювати з радянською владою [86, арк. 1].

СК інформувала, що в Золотницькому районі помітила підрозділ «рубяхи», керівник підрозділу УПА на псевдо «Рись», після оцінки ситуації, ухвалив рішення тимчасово відкласти виконання запланованого завдання, орієнтуючись на можливу провокацію з боку противника в селі Кутузів, де вони перебували. Для координації дій відділи УПА розділилися:, однак змушені були відійти на відкриту місцевість, відступаючи до Гниловодів, коли інша частина «рубяхи» оточила їх. Перемучені та виснажені, повстанці вирішили уникнути полону. На основі свідчень очевидців, очільники відділу УПА вчинили самогубство. Тіла повстанців забрали працівники НКВС до Підгаєць, повідомляючи про ліквідацію «двох крупних бандерівців» [86, арк. 1].

15 липня 1946 р. підрозділ повстанців УПА здійснив засідку в лісовому масиві Коропецького району. На час засідки до визначеного місця наблизилася група НКВС у складі 15 осіб, серед яких був капітан та представник земельного відділу. Повстанці відкрили вогонь, внаслідок чого останні, не витримавши першого обстрілу, відступили в укриття під ліс. У ході бою

повстанці захопили трофеї: два кулеметних диски, 100 набоїв, чотири намети та 50 американських консервів. Після цього вони відійшли на іншу позицію в лісі, очікуючи повторного підходу ворога. В результаті засідки ліквідовано п'ятьох більшовиків, ще одного поранено. Серед загиблих зафіксовано капітана обласного МДБ та представника земельного відділу [88, арк. 1].

Таким чином, аналіз засідок і бойових зіткнень повстанських підрозділів демонстрував високий рівень їх організації та тактичної підготовки повстанських сил у протидії органам влади. Засідки проводилися із врахуванням рельєфу місцевості, наявності укриттів і передбаченням руху ворога, що дозволяло повстанцям мінімізувати власні втрати та одночасно завдавати суттєвих втрат супротивнику. Повстанці активно використовували елементи пропагандистської роботи серед місцевого населення та контрольованих територій, що дозволяло їм отримувати підтримку населення і вести ефективну інформаційну боротьбу проти більшовицьких сил. Захоплення трофейного майна та зброї під час засідок свідчило про стратегічну ціль сприяти матеріально-технічному забезпеченню бойових груп.

Водночас події фіксують значну увагу більшовиків до протидії УПА через організацію патрулювань, облав і мобілізацію сил, що підкреслювало інтенсивність конфлікту та рівень загрози для радянських структур на західноукраїнських територіях. Загалом, зазначені дії свідчать про систематичний характер партизанської боротьби УПА, поєднання тактичних операцій із пропагандистськими та мобілізаційними заходами, а також про ефективне використання місцевих ресурсів та підтримки населення у боротьбі з радянською владою.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз історіографічного матеріалу засвідчує, що дослідження, присвячені українському визвольному рухові 1944–1948-х рр., мають багатопланову структуру та відображають еволюцію підходів до вивчення цього феномену. Проаналізована група праць еміграційних дослідників справді мала подвійну цінність. З одного боку, вони виступають як джерело фактологічного матеріалу про діяльність підпілля, його організаційні форми, систему пропаганди, ідейно-політичні орієнтири та способи легітимації власної боротьби. Ці тексти фіксували спробу зберегти пам'ять про національно-визвольну боротьбу у позарадянському середовищі, надати подіям внутрішньої логіки, моральної виправданості й історичного сенсу. З іншого боку, ці праці стали свідченням становлення української історіографії в еміграції, яка поєднувала науковий і публіцистичний дискурс, формуючи своєрідну «ідеологію історії». Для авторів цієї доби історія була не лише способом інтерпретації минулого, а й засобом збереження національної ідентичності в умовах бездержавності.

Саме тому дослідження еміграційного періоду мали яскраво виражений виховний, світоглядний і націєтворчий характер. Їхня документальна база часто спиралася на спогади, листи, звіти учасників підпілля, видані в еміграційних центрах, що забезпечувало високу насиченість фактами, але водночас залишало певні прогалини у критичному апараті.

У свою чергу, друга група праць – публікації сучасних українських вчених – засвідчила суттєве методологічне оновлення історичних студій. З перших років незалежності України з'явилися спроби вийти за межі політизованих оцінок і розглядати визвольний рух як складну соціальну, політичну й ідеологічну систему. Дослідники цього періоду спрямували свої зусилля на деконструкцію радянських міфів про «бандитизм» та «колабораціонізм» учасників підпілля. Використання архівів МВС, прокуратури, НКВС-КДБ дозволило вперше показати масштабність,

структуру та правові механізми радянського терору, спрямованого проти учасників визвольного руху.

Одночасно з'являються й узагальнюючі політико-ідеологічні праці. На відміну від еміграційної історіографії, сучасні автори спираються не лише на документальний, а й на аналітичний підхід, вводячи у науковий обіг нові джерела та концепти. Так формується академічне поле, в якому визвольний рух постає не як ідеологічний міф, а як предмет історичного, соціологічного й культурного дослідження. Можна стверджувати, що історіографія питання про діяльність ОУН і УПА пройшла тривалий шлях від еміграційного національно-романтичного бачення до академічного, критичного та багатоаспектного аналізу. Перший етап – еміграційний – забезпечив збереження самої пам'яті про визвольну боротьбу, створив наративну основу, без якої сучасне осмислення було б неможливим. Другий – сучасний – заклав методологічні принципи об'єктивного дослідження, відкрив архівні матеріали, систематизував поняттєвий апарат і вивів тему на рівень міжнародного історичного дискурсу.

Визначено історичний контекст діяльності Чортківсько-Бережанської округи ОУН у 1945–1948 рр. та простежено його безпосередній вплив на формування і динаміку пропагандистської роботи підпілля. У цей період округ охоплював значну територію південної частини Тернопільщини, де боротьба між радянськими каральними органами та українським націоналістичним підпіллям набула особливої гостроти. Після завершення Другої світової війни радянська влада здійснювала політику повної інтеграції західноукраїнських земель до радянської системи, що супроводжувалося масовими депортаціями, арештами, колективізацією, насильницькою мобілізацією молоді та масштабною антиповстанською операцією МДБ-МВС.

У цих умовах пропагандистська діяльність Чортківсько-Бережанської округи набувала не лише інформаційного, а й мобілізаційного та психологічного значення. Її завданням було не лише інформувати населення про мету і позиції визвольного руху, а й протидіяти радянській пропаганді,

зберігати моральну стійкість громад і зміцнювати віру у перспективу національного визволення. Складність ситуації зумовлювала потребу в адаптації методів: друкарні і редакційні осередки діяли підпільно, з використанням конспіративних квартир, у той час як зв'язкові забезпечували передачу відозв, листівок, інструкцій та звітів між окремими районами округи.

Політична ситуація, що склалася після 1945 р., змусила підпілля змінити акценти в ідеологічній роботі. Якщо в роки війни домінував мотив боротьби проти німецьких і більшовицьких окупантів, то після 1945 р. основним ворогом визначалася радянська система, яку ОУН розглядала як загрозу національному існуванню. Відповідно, зміст пропаганди ставав більш антиколоніальним, антирежимним і водночас соціально зорієнтованим — у текстах наголошувалося на праві українців на самовизначення, свободі совісті, приватній власності, національній освіті.

Особливу роль відігравала морально-виховна складова пропаганди. Через видання звернень до селян, молоді, інтелігенції, духовенства підпілля прагнуло утримати підтримку населення, попри репресії та насадження страху радянською владою. Пропагандистські тексти поєднували ідеї самопожертви, солідарності, віри у Божу справедливість та історичну неминучість визволення України. Вони виконували функцію не лише інформаційного, але й духовного опору тоталітарному тиску.

Охарактеризовано аналітичну складову хроніки подій «Вісті з терену», яка посідала важливе місце у структурі звітності ОУН, відображаючи не лише фактографічний, а й оцінно-аналітичний вимір діяльності підпілля. На відміну від звичайних інформаційних повідомлень, що фіксували конкретні події, операції, репресії чи пропагандистські акції, хроніка «Вісті з терену» мала більш узагальнювальний характер. Вона виконувала функцію своєрідного аналітичного бюлетеня, у якому здійснювалася систематизація зібраних матеріалів, визначення тенденцій, узагальнення результатів боротьби та формулювання висновків щодо стану визвольного руху на місцях.

У цих повідомленнях чітко простежується спроба поєднати репортажну точність із політичним аналізом. Окрім фіксації фактів збройних сутичок, втрат, арештів, поширення радянської пропаганди чи діяльності агентури, автори намагалися оцінити моральний стан населення, настрої серед молоді, ставлення селян до повстанців і більшовиків. Значна увага приділялася ефективності пропаганди, поширенню листівок і брошур, участі духовенства у підтримці ідеологічного фронту. Аналітична складова цих матеріалів полягала також у прагненні до прогнозування. Окружні та надрайонові проводи на основі отриманих звітів робили висновки щодо ефективності власних дій, виявляли слабкі місця в організаційній мережі, планували зміни у стратегії пропаганди чи збройної боротьби. Таким чином, хроніка виконувала не лише інформативну, а й управлінсько-коригувальну функцію.

Особливістю «Вістей з терену» є також прагнення до документальної достовірності. Навіть попри емоційно-публіцистичний стиль, у матеріалах простежується увага до перевірки фактів, уточнення чисел, імен, місць подій. Це свідчить про високий рівень внутрішньої дисципліни та усвідомлення джерельної ваги власних текстів. З іншого боку, у викладі відчутний пропагандистський підтекст – звіти мали піднести моральний дух членів організації, засвідчити непохитність визвольної боротьби, показати невдачі ворога й успіхи підпілля навіть у складних обставинах.

Висвітлено змістове наповнення «Політичних вістей з терену» – окремого типу аналітичних документів ОУН, які відігравали ключову роль у формуванні політичної лінії підпілля на місцях. Ці звіти мали на меті не лише інформування вищих проводів про актуальний стан політичного життя, але й узагальнення настроїв населення, вияв тенденцій у середовищі місцевих партійних структур, органів радянської влади, молоді, духовенства, інтелігенції. Через зміст «Політичних вістей з терену» можна простежити складну палітру суспільних процесів у повоєнній Галичині, реакцію населення на радянську політику, хід мобілізацій, колективізацію, антирелігійні заходи, депортації та репресії.

У цих документах відчутна висока ступінь аналітичності: автори не обмежувалися сухою констатацією фактів, а намагалися оцінити політичні наслідки подій, їхній вплив на рівень підтримки визвольного руху. Звіти містили також спостереження за динамікою суспільних настроїв: наприклад, посилення страху серед селян унаслідок облав і арештів, зростання недовіри до радянської адміністрації, або, навпаки, прояви пасивності, втоми й прагнення до стабільності. Окремо аналізувалася діяльність місцевих осередків партійної номенклатури, комсомолу, агітаційних груп, а також ефективність радянської пропаганди.

«Політичні вісті з терену» засвідчують, що підпілля прагнуло зберігати актуальність своїх дій, адаптуючись до змін політичної ситуації. Їхнє змістове наповнення відображало складний процес пошуку балансу між пропагандою, самоорганізацією та реалістичною оцінкою сил. Часто у текстах трапляються рекомендації щодо вдосконалення інформаційно-пропагандистської роботи, зміни риторики звернень до населення, посилення морально-психологічного впливу на молодь.

Досліджено інформаційні та надзвичайні звіти як важливе джерело вивчення пропагандистської праці ОУН, що дозволяє не лише реконструювати конкретні події, але й осмислити характер функціонування підпільного інформаційного апарату. Ці документи, створені на рівні надрайонів, округ і теренових проводів, мали систематичний характер і виконували роль оперативного інструменту зв'язку між різними ланками підпілля. Їхня аналітична насиченість, структурна впорядкованість і конкретність фактичного матеріалу свідчать про високий рівень організації внутрішньої комунікації та інформаційного забезпечення діяльності визвольного руху.

Інформаційні звіти відображали поточну ситуацію на місцях: суспільно-політичні настрої населення, масштаби радянських репресій, активність комуністичної пропаганди, стан господарства, функціонування шкільництва та церковного життя. Вони надавали керівництву підпілля можливість оцінювати ефективність власних дій і своєчасно коригувати пропагандистську

стратегію. Важливим аспектом було також інформування про діяльність агітаційних груп, поширення листівок, відгуки населення на націоналістичні гасла. Цей тип звітів поєднував елементи політичного аналізу, соціологічного спостереження і морально-психологічного оцінювання.

Надзвичайні звіти мали інший характер – вони укладалися у відповідь на раптові події, що вимагали термінового реагування: бойові сутички, облави, арешти, масові депортації, вияв зрадників або провокаторів. Такі документи становлять безцінне джерело для вивчення реалій підпільної боротьби, адже фіксують динаміку подій у найдрібніших деталях, часто на рівні особистих свідчень і безпосередніх спостережень. Їхній стиль поєднує оперативність із точністю, що надає їм характеру внутрішніх «щоденників» визвольної боротьби. У багатьох звітах спостерігається також прагнення не лише описати ситуацію, а й зробити попередні висновки про її причини, наслідки та потенційні ризики для діяльності підпілля.

Вивчення цих матеріалів дозволяє простежити, як ОУН вибудовувала власну систему інформаційної безпеки і пропаганди. У звітах чітко видно механізми збору даних, оцінку достовірності відомостей, внутрішню аналітичну роботу. Вони засвідчують, що пропагандистська діяльність не обмежувалася лише поширенням гасел чи виданням листівок – вона ґрунтувалася на глибокому знанні настроїв суспільства, політичної ситуації та реальної поведінки радянських структур на місцях.

Оцінено роль пропаганди у підтримці морального духу населення та консолідації національно-визвольного руху в умовах посиленого репресивного тиску радянської влади. Доведено, що ідеологічно-просвітницька діяльність ОУН та підпільних структур УПА виконувала не лише інформативну, а й психологічну та мобілізаційну функції, спрямовані на збереження віри людей у можливість відродження незалежної української держави.

У складних умовах післявоєнного терору, депортацій, арештів та колективізації саме пропаганда ставала одним із ключових засобів

підтримання моральної стійкості суспільства. Через листівки, відозви, підпільну пресу та усні виступи діячів визвольного руху формувалася альтернативний інформаційний простір, який протистояв радянській ідеологічній монополії. У текстах таких матеріалів акцент робився на героїзмі борців, жертвовності, історичній місії українського народу, засудженні більшовицького режиму та віри у неминучу перемогу національної ідеї.

Особливої ваги пропаганда набувала як інструмент моральної підтримки населення в умовах страху і невизначеності. Вона не лише інформувала, а й пояснювала сенс страждань, легітимізуючи їх як складову спільної боротьби. Пропагандистські матеріали сприяли утвердженню відчуття спільності долі, взаємної відповідальності та духовної єдності між підпіллям і місцевими громадами.

Разом із тим, пропаганда виконувала і консолідуючу функцію всередині самого визвольного руху, зміцнюючи ідейну єдність, дисципліну й довіру між членами підпілля. Завдяки системі інформаційних звітів, аналітичних оглядів та звернень центрального проводу здійснювалася ідеологічна координація дій на різних рівнях організації. Пропагандистська діяльність підпілля була не стихійною, а продуманою, системною й адаптованою до місцевих умов, що свідчить про високий рівень її організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прірва Є. Українські підпільні видання під московсько-більшевицькою окупацією. *До зброї*. 1950. Вип. 2(15). С. 31–32.
2. Шанковський Л. У.П.А. та її підпільна література. Філадельфія: Америка, 1952. 12 с.
3. Мірчук П. Українська повстанська армія, 1942–1952: Документи і матеріали. Мюнхен: Ціцерон, 1953. 319 с.
4. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен: Укр. вид-во, 1968. Т. 1: 1920–1939. 639 с.
5. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди(радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1982. Кн. 5. С. 536–544.
6. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1983. Кн. 6. С. 664–670.
7. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1984. Кн. 7. С. 790–798.
8. Білас І. Форми та методи діяльності НКВС-МДБ у боротьбі проти ОУН-УПА. Українська повстанська армія і національно-визвольна боротьба в Україні. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25–26 серпня 1992 р.* Київ: [б.в.], 1992. С. 146–148.
9. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша. Київ: Либідь; Військо України, 1994. 432 с.
10. Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ ст.: Історико-політологічний аспект. Луцьк: Наустир'я, 1995. 176 с.
11. Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів (1920–1941 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 201 с.

12. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.
13. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.
14. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. 304 с.
15. Романишин Ю. Пропагандивна діяльність ОУН–УПА 40–50-х рр. ХХ ст. Як факт історії боротьби за незалежність України. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Вип. 9. Львів: [б.в.], 2001. С. 222–229
16. Дмитерко О. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944–1950-і рр.). *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей Волинського державного університету*. 2002. Вип. 7. С. 27–32.
17. Іщук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН (б) серед молоді (1944–1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2003. № 1. С. 224–245.
18. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 63 с.
19. Касьянов Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 1. С. 29–42.
20. Касьянов Г. Ідеологія ОУН : історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 68–81.
21. Шаповал Ю. Війна після війни. Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2004. С. 184–200.
22. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр. Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України). Львів, 2004. С. 210–223.

23. Мороз В. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2004. Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. С. 205–234.

24. Леськів М. Державний терор у західних областях України в повоєнний час (1944–1953 рр.). *Мандрівець*. 2006. Травень-червень. № 3(62). С. 19–24.

25. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) Львів: Центр досліджень визвольного руху; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.

26. Стасюк О. Ідейно-політична стратегія ОУН (б) повоєнного періоду. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Збірник 8. Львів, 2006. С. 253–276.

27. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: Монографія: Київ: К.І.С., 2007. 568 с.

28. Іщук О. Застосування радянськими спецслужбами допоміжних засобів у боротьбі з підпіллям ОУН та УПА. *Український визвольний рух* / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. Збірник 12. С. 134–163.

29. Ільницький В. Боротьба ОУН та УПА проти виборчих кампаній до Верховних Рад СРСР (1946 р.) і УРСР (1947 р.) у Дрогобицькій області. *Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник*. Вип. I / [ред. Олег Баган]. Дрогобич Посвіт, 2009. С. 35–49.

30. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 5. 4 арк.

31. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 6. 3 арк.

32. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 7. 11 арк.

33. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 8. 46 арк.

34. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 9. 5 арк.

35. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 10. 55 арк.
36. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 11. 57 арк.
37. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 12. 39 арк.
38. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 13. 27 арк.
39. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 14. 20 арк.
40. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 15. 33 арк.
41. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 16. 40 арк.
42. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 17. 52 арк.
43. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 18. 112 арк.
44. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 19. 19 арк.
44. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 20. 69 арк.
45. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 21. 4 арк.
46. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 22. 14 арк.
47. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 23. 14 арк.
48. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 24. 22 арк.
49. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 25. 16 арк.
50. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 26. 28 арк.
51. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 27. 20 арк.
52. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 28. 32 арк.
53. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 29. 8 арк.
54. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 30. 34 арк.
55. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 31. 18 арк.
56. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 32. 6 арк.
57. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 33. 18 арк.
58. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 34. 37 арк.
59. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 35. 10 арк.
60. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 36. 7 арк.
61. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 37. 10 арк.
62. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 38. 35 арк.
63. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 39. 17 арк.

64. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 40. 5 арк.
65. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 41. 4 арк.
66. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 42. 9 арк.
67. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 43. 17 арк.
68. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 44. 61 арк.
69. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 45. 1 арк.
70. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 46. 4 арк.
71. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 47. 3 арк.
72. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 48. 4 арк.
73. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 49. 7 арк.
74. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 50. 1 арк.
75. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 51. 77 арк.
76. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 52. 23 арк.
77. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 53. 25 арк.
78. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 54. 41 арк.
79. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 72. 25 арк.
80. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 80. 9 арк.
81. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 81. 35 арк.
82. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 82. 25 арк.
83. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 95. 5 арк.
84. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 96. 1 арк.
85. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 97. 1 арк.
86. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 98. 1 арк.
87. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 111. 14 арк.
88. Держархів Тернопільської обл. Ф. У-3567. Оп. 1. Спр. 132. 1 арк.